

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta

Kriminalita a Rómovia

Monika Štrbová

Nitra 2016

Recenzenti: prof. hab. Dr. Marek Stanisław Szczepański
doc. Karol Murdza, PhD.

© Monika Štrbová, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2016

ISBN 978-80-558-0994-6

Obsah

Úvod / 7 /

1 Vymedzenie pojmu kriminalita / 9 /

1.1 Sociálno-etické vymedzenie kriminality / 9 /

1.2 Normatívne (trestnoprávne) vymedzenie kriminality / 10 /

1.3 Sociologické vymedzenie kriminality / 19 /

1.4 Medziľudský konflikt / 20 /

2 Rómovia na Slovensku / 22 /

2.1 Etnikum a menšina / 22 /

2.2 Rómovia / 24 /

3 Kriminalita nositeľov tradičnej rómskej kultúry / 29 /

3.1 Tradičná rómska kultúra / 30 /

3.2 Kultúra chudoby / 38 /

3.3 Ďalšie vybrané teórie kriminality z pohľadu kriminality Rómov / 42 /

3.4 Znaký a faktory kriminality Rómov / 48 /

Záver / 70 /

ÚVOD

Téma kriminality Rómov je veľmi aktuálna, ale stretávame sa aj s názor-
mi, ktoré tvrdia, že je rasistická. Dôvodom takýchto tvrdení je to, že sa
nepoužíva občiansky princíp vykazovania páchatelov trestných činov,
ale sa zvýrazňuje etnický princíp. V našej práci však nepoužívame šta-
tistické ukazovatele kriminality Rómov založené na etnickom princípe,
ale zameriavame sa na kultúru Rómov, kultúru chudoby a iné možné
zdroje kriminality u Rómov.

V tejto monografii chceme identifikovať hlavné príčiny kriminality
Rómov. Predpokladáme, že veľký podiel na týchto príčinách má hlavne
vplyv rodiny, ktorá žije na periférii spoločnosti a ktorá rešpektuje iné
hodnoty a normy ako väčšinová časť spoločnosti. Je to naozaj tak alebo
je toto tvrdenie len spoločenským stereotypom? Na túto otázku bude-
me hľadať odpoveď. Sme si však vedomí, že žiadna sociologická analýza
sa nevyhne zovšeobecňovaniu a v citlivej rómskej problematike je však
obzvlášť nebezpečná. Preto, keď budeme hovoriť o kriminalite Rómov,
budeme mať na mysli iba Rómov, ktorí už spáchali určitý trestný čin
a ktorí nežijú v súlade so všeobecne platnými normami (a nie integrova-
né rómske rodiny, ktoré žijú v súlade so všeobecne platnými normami).
Myslíme si však, a možno to vyplýva z nášho povolania sociológa, že
pre konkretizáciu určitých riešení je nevyhnutný aj empirický materiál.
Faktom je, že dopátrať sa k niečomu všeobecnému u Rómov, žijúcich
v rôznorodých subetnických skupinách, v rôznych životných prostre-
diach a nachádzajúcich sa v najrôznejších stupňoch integrácie, je takmer
nemožné. Ako však píše Crick, pre vedecké poznanie je „charakteristic-
ké práve to, že sa nepokúša o nejakú všetko zahrňujúcu teóriu, ktorá
by mala vysvetliť všetky stránky jej predmetu záujmu“ (1997, s. 29), ale
naopak, „teória môže niečo vysvetliť len vďaka tomu, že súčasne neberie
ohľad na iné dimenzie sociálnych faktov“ (de Singly, 1999, s. 33).

V monografii prezentujeme výsledky z kvantitatívneho prieskumu,
ktorý sme uskutočnili medzi odsúdenými Rómkami a Rómami z Ústavu

na výkon trestu a odňatia slobody v Leopoldove a z Ústavu na výkon trestu a odňatia slobody (ďalej len ÚVTOS) v Nitre – Chrenová. Prieskumnú vzorku v ÚVTOS Leopoldov tvorilo 60 odsúdených vo veku od 20 do 50 rokov, ktorí sa vo výkone trestu nachádzali prvýkrát, ako i opakovane (recidíva). V ÚVTOS Nitra – Chrenová sme mali prieskumný súbor 123 respondentiek vo veku od 19 do 77 rokov. Nad 50 rokov však malo iba necelých 10% respondentiek.

Pri zbere dát sme pracovali s dotazníkmi. Dotazníky boli dva, jeden pre odsúdených páchatelov v ÚVTOS Leopoldov a druhý pre odsúdené páchatelky v ÚVTOS Nitra – Chrenová.

Okrem kvantitatívneho výskumu v monografii prezentujeme aj kvalitatívny prieskum. Ide o kvalitatívnu analýzu názorov expertov na problematiku kriminality Rómov. Našich expertov predstavujú dvaja príslušníci policajného zboru (expert 1, expert2), sociálny pracovník v nemenovanom ÚVTOS (expert 3), pracovník okresného súdu (expert 4) a pracovník oddelenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately (expert 5). Sú to experti, ktorí sa zaoberajú kriminalitou Rómov, pracujú s Rómami, a preto si myslíme, že ich názory a postrehy sú významné pre náš výskum.

1 Vymedzenie pojmu kriminalita

Kriminalita je jeden z negatívnych javov, ktoré ohrozujú harmonický vývoj spoločnosti. Preto je aj jednou z prvotných úloh kriminológie skúmanie jej stavu, štruktúry a dynamiky a vytvorenie vhodných mechanizmov na jej predchádzanie.

Identifikácia a vymedzenie pojmu kriminalita sa historicky vyvíjalo. Ľudia si postupne začali všímať neprimerané reakcie iných osôb a odchýlené správanie, či už vo vzťahoch, alebo v rôznych situáciách. Preto bolo dôležité vymedziť pravidlá pre spoločenské správanie, aby bol zachovaný sociálny poriadok v spoločnosti.

Ľudstvo si kedysi všetky odchýlky sveta vysvetľovalo nadprirodzenými silami a náboženskými predstavami. Prvá, kto sa pozrela na kriminalitu z výskumného hľadiska a položila základy výskumu, bola tzv. klasisická škola trestného práva. Predstavitelia tejto školy sa zaoberali najmä skutkami, ktoré porušujú právne normy, no snažili sa tiež reformovať prístup ku všetkým tým, ktorí rôznym spôsobom nevyhovujú pravidlám skupinového správania.

V súčasnosti vymedzujeme kriminalitu štyrmi prístupmi. Ide o sociálno-etické, normatívne (trestnoprávne), sociologické a vymedzenie kriminality ako medziľudský konflikt.

1.1 Sociálno-etické vymedzenie kriminality

Sociálno-etické vymedzenie kriminality sa opiera „o kultúrne vybudovaný systém noriem a vzorov a odvodzuje sa od toho, čo sa priechi dobrým mravom“ (Ondrejko, 2000, s. 111). Etické predstavy o norme sa môžu zaoberať bez vonkajšej garancie. „Tak to býva zvyčajne vtedy, keď sa ich porušenie málo dotýka cudzích záujmov. Na druhej strane sú veľmi často garantované nábožensky“ (Weber, 1999, s. 87). Samozrejme, veľkú úlohu tu zohráva morálka, ktorá „vychádza z určitej

hierarchie hodnôt, z určenia miesta človeka na svete, z určenia zmyslu života, z určenia vzťahu človeka k iným ľuďom a k sebe“ (Vajda, 1995, s. 19). Mravná norma ako mravný imperatív vyjadruje nevyhnutnosť podriaďovať individuálne konanie všeobecnému záujmu (Žilínek, 1997). V rámci tohto vymedzenia možno hovoriť o prirodzenom a o umelom zločine.

Prirodzený zločin, lat. *malum per se*, predstavuje to, čo je zlé samo o sebe. Najčastejšími príkladmi prirodzeného zločinu sú krádež, vražda, znásilnenie a lúpež. Sú to univerzálne neprípustné a odsúdeniahodné formy správania. Viažu sa na hodnotu a nedotknuteľnosť zdravia, života a majetku druhého (Ondrejko, 2011). Sú to činy, ktoré boli a sú za zločin považované (väčšinou) vo všetkých dobách a kultúrach, teda univerzálne. Pre jeho vymedzenie je príznačné, že sa vzťahuje na bezprostredné medziľudské vzťahy. Môžeme tu nájsť výnimky. Ako príklad uvedieme zabitie jedného človeka druhým. Aj tu môžeme nájsť okolnosti, za ktorých nebude páchatel za tento skutok potrestaný, napríklad sebaobrana, vojnový stav, poprava, v niektorých krajinách aj eutanázia (Tomášek, 2011).

Umelý zločin, *malum prohibitum*, je opakom prirodzeného a predstavuje to, čo je ako zlé zakázané. Sú to trestné činy, ktoré nemusia byť prirodzene morálne neprípustné, ale sú v zmysle ochrany určitých spoločenských princípov zakázané. Viažu sa na fungovanie spoločenských inštitúcií a súvisia s rozvojom formálnej organizovanosti spoločnosti. Ide napríklad o pravidlá hospodárskej súťaže, ochranu štátu a pod. Vzťahujú sa na vzťahy ľudí k inštitúciám (Lubelcová, 2009).

Ľudia sa v bežnom živote cítia viac ohrození prirodzeným zločinom, keďže sa týka bezprostredných medziľudských vzťahov. Túto skutočnosť nám ukazujú aj výskumy verejnej mienky (ibid.).

1.2 Normatívne (trestnoprávne) vymedzenie kriminality

Normatívne vymedzenie kriminality je historicky neskoršie vymedzenie zločinu ako sociálno-etické a súvisí s rozvojom trestného práva.

Kriminalita je podľa trestnoprávnej definície kriminality charakterizovaná ako výskyt kriminálneho správania vyjadrený súhrnom trestných činov, spáchaných v spoločnosti za určité obdobie. Pojem je vymedzený platným trestným právom (Kapr – Linhart – Fischerová – Vodákov, 1994). Podobne kriminalitu definuje i Heretik, ktorý hovorí o súhrne „trestných činov, ktoré spáchali, či už úmyselne, alebo z nedbanlivosti, trestnoprávne zodpovední jedinci na istom mieste za isté obdobie“ (1994, s. 39).

Prvotným zdrojom informácií o stave kriminality (z trestnoprávneho pohľadu) na Slovensku, ako aj v iných krajinách sú policajné štatistiky, ktoré vychádzajú z políciou zdokumentovaných údajov o trestnom čine a páchatelovi. Sú tu ale určité limity. Ide iba o údaje, ktoré zachytávajú počet zistených trestných činov, teda polícii nahlásené občanmi alebo ich polícia odhalila a zdokumentovala. Popri zistenej kriminalite existuje ešte skrytá kriminalita alebo tzv. latentná kriminalita, ktorá môže byť 3– až 5-násobkom zistenej. Súčet zistenej (zjavnej) a latentnej kriminality tvorí reálnu kriminalitu (Ondrejko, 2011).

„Základom zjavnej kriminality je skutočnosť, že väčšina trestných činov vychádza najavo a stáva sa predmetom stíhania prostredníctvom špecializovaných spoločenských inštitúcií, ktoré spoločnosť vytvára práve za týmto účelom. Sú to orgány činné v trestnom konaní (súdy, prokuratúra, polícia). O kriminalite latentnej hovoríme vtedy, keď ide o trestné činy, o ktorých sa orgány štátnej moci, resp. orgány činné v trestnom konaní nedozvedia“ (Ondrejko a kol., 2000, s. 126). Heretik (1994) pri latentnej kriminalite rozlišuje tzv. čierne číslo, čo znamená neodhalené trestné činy, a šedé číslo, ktoré predstavuje odhalenú trestnú činnosť, ale ktorej páchatelia neboli z rôznych príčin zaistení a stíhaní.

Miera latencie kolíše podľa viacerých faktorov:

→ druhu kriminality – predpokladáme, že miera latencie je vyššia u trestných činov, ktorých odhalenie je spojené so stigmatizáciou obete (ide najmä o znásilnenie, pohlavné zneužívanie, vnútorodinné konflikty a pod.), alebo nových druhov trestných činností, s ktorou nemá polícia pri odhaľovaní dostatočné skúsenosti alebo nemá primerané prostriedky (hovoríme napríklad o novodobej forme ekonomickej kriminality, podvodoch a pod.);

- dynamiky nárastu kriminality – pri náraste miery kriminality predpokladáme aj vyššiu latenciu;
- schopnosti polície účinne odhaľovať a objasňovať trestnú činnosť;
- dôvery verejnosti k polícii a k ďalším inštitúciám trestnej spravodlivosti, ktorej prejavenie vidíme v ochote ohlásiť trestný čin (Lubelcová, 2009, s. 121).

Ako uvádza Lubelcová, počet oficiálne zistených trestných činov môžu skresľovať aj selektívne mechanizmy, ktoré fungujú pri evidovaní trestných činov. Ide o mechanizmy korupcie a vplyvu neformálnych sociálnych sietí, a to najmä na regionálnej a lokálnej úrovni (ibid.).

Stav kriminality je základným kvantitatívnym ukazovateľom. Ide o početnosť trestných činov, ktoré boli spáchané, a predstavujú najvšeobecnejšiu vonkajšiu stránku kriminality (Dianiška, 2009). Je to počet trestných činov za určité obdobie, najčastejšie za rok. Okrem stavu celkovej kriminality sa uvádza aj stav jednotlivých jej druhov. Najvýznamnejšie sú:

- násilná kriminalita,
- majetková kriminalita,
- ekonomická kriminalita,
- mravnostná kriminalita,
- organizovaná kriminalita.

Násilná kriminalita

Násilnú kriminalitu reprezentujú akty násilia proti osobe a jej zdraviu. Typickými reprezentantmi sú násilie proti jednotlivcovi alebo skupine osôb, vražda, úmyselné ublíženie na zdraví, týranie, únos, ruvačka, lúpež a pod. Sú to najmä trestné činy, pri ktorých je použité násilie alebo sa hrozí jeho použitím a to je účinné na obeť. Zahŕňame sem aj trestné činy, pri ktorých nie je použitá zbraň (Ondrejko, 2009).

Násilie chápeme ako formu deviantného správania. Svetová zdravotnícka organizácia definuje násilie ako „úmyselné použitie fyzickej alebo psychickej sily (formy násilia), vyhrážania, ktoré smeruje proti sebe alebo inej osobe, alebo proti skupine osôb, ktorej následkom je

spôsobenie ujmy, zlého vývoja alebo deprivácie“¹. Rozlišujeme tri typy násilia, a to interpersonálne, resp. medziľudské, násilie smerujúce proti sebe samému (samovražda) a kolektívne (terorizmus). Kriminológovia prízvukujú, že násilie nie je iba výnimočnou udalosťou, ale že sa stalo integrálnou súčasťou každodenného spoločenského života (Dianiška, 2009). Ide o veľmi závažnú podobu kriminality, ktorá je veľmi citlivo vnímaná spoločnosťou. Vysoký výskyt násilnej kriminality predstavuje vážny problém spoločnosti, keďže veľmi výrazne zasahuje do kvality života obyvateľov, u ktorých následne vyvoláva pocit ohrozenia a neistoty (Spurný, 1996). Obyvatelia majú väčšie obavy z toho, že sa stanú obeťou násilného trestného činu ako obeťou majetkového trestného činu.

Najčastejšími páchatelmi násilnej kriminality bývajú prevažne muži, čo Lubelcová (2009) vysvetľuje väčšou fyzickou dispozíciou a mierou agresivity, ale aj výraznou genderovou diferencovanou podobou riešenia konfliktov. Páchatelia sú najčastejšie v mladšom strednom veku medzi 30 a 45 rokov a čo sa týka rodinného stavu, sú najčastejšie slobodní, ale nárastom vysokého podielu násilia v príbuzenskom stave, najmä násilie páchané na ženách manželmi, sa rozdiel medzi slobodnými a ženatými zmenšuje. Dominujú páchatelia s učňovským a základným vzdelaním bez kriminálnej minulosti. Špecifikom násilnej kriminality je, že sa jej páchatel dopúšťa pod vplyvom alkoholu alebo inej návykovej látky (Lubelcová, 2009).

Násilie sa stáva každodennou súčasťou spoločnosti. Dôležitým je aj proces zovšednenia, „skaždodennostnenia“ násilia, ktorý uvádza Ondrejko (2009) – ide o zvykanie si na násilie, o včleňovanie násilia do vzorcov sociálneho správania a kultúry a s tým súvisiacu ľahostajnosť voči prejavom násilia.

Majetková kriminalita

Majetková kriminalita má viacero definícií. V širšom zmysle slova kriminológia poníma majetkovú kriminalitu ako „útok voči cudziemu majetku, pričom nie je rozhodujúce, či tento majetok patrí jednotlivcovi,

¹ Dostupné na: <http://www.who.sk/wp-content/uploads/2015/08/Nasilie-na-detoch-so-zdravotnym-postihnutim.pdf>

skupine osôb, alebo štátu“ (Kolektív autorov APZ, 2001, s. 39). V užšom zmysle slova ju kriminológia vymedzuje ako „trestnú činnosť, kedy trestne zodpovedný páchateľ bez ohľadu na spôsob spáchania, formu vlastníctva, voči ktorému jeho útok smeruje, tento ohrozuje alebo sa ho zmocní s cieľom trvalého alebo dočasného užívania, a kde konečným cieľom je získanie neoprávneného prospechu. Nerozhoduje, či ho páchateľ chcel získať pre seba, alebo pre iného“ (Kolektív autorov APZ, 2001, s. 165). Typickými reprezentantmi majetkovej kriminality sú krádeže, vlámnia, krádeže vlámaním do bytov, krádeže motorových vozidiel. Charakteristickým znakom je útok na cudzí majetok.

Majetková kriminalita bola a je často označovaná ako kriminalita z núdze, teda ako dôsledok nepriaznivej sociálnej situácie, kedy sa pri náraste cien potravín zvyšuje aj majetková kriminalita. Tento predpoklad však vyvrátila skutočnosť, že s rastom ekonomiky súbežne rástla aj majetková kriminalita. Okrem toho, že v spoločnosti bezpochyby existuje aj kriminalita z núdze, ukazuje sa, že existuje aj majetková kriminalita ako kriminalita z blahobytu. Ako tvrdí Dianiška (2009), čím sme bohatší, tým viac vzniká príležitostí k páchaniu majetkových trestných činov.

Dianiška (2009) vo svojej publikácii hovorí o kriminogénnych faktoroch, ktoré ovplyvňujú páchateľov majetkovej kriminality. Ide najmä o rodinu, ktorá plní výchovnú funkciu v procese socializácie osobnosti. Dôležitá je tu okrem iného aj úplnosť a neúplnosť rodiny. Rodiny s kriminogénnymi vplyvmi Madliak rozdeľuje na:

- rodiny kriminálneho typu – v nej žije medzi členmi osoba s kriminálnou minulosťou;
- rodiny antisociálneho typu – pre takýto typ rodiny sú typické deviantné formy, ale nie zločinnosť;
- rodiny asociálneho typu – v takýchto rodinách sú deti vychovávané prostredím a nie rodičmi, tí sa o nich nestarajú (Madliak, 1998, s. 99).

Páchateľmi majetkovej kriminality sú v prevažnej miere muži. Veková hranica u páchateľov je medzi 18 až 30 rokov. Dominanciu majú slobodní páchatelia, čo súvisí aj s tým, že hovoríme o páchateľoch nižších vekových skupín. Najviac sa na páchaní majetkovej trestnej činnosti

podieľajú osoby so základným vzdelaním alebo s učňovským vzdelaním a až $\frac{3}{4}$ z nich sú prvopáchatelia (Lubelcová, 2009).

Majetková kriminalita spolu s násilnou patrí medzi najčastejší druh kriminality na Slovenku. Reprezentujú ju útoky na majetok.

Ekonomická kriminalita

Ekonomickú alebo aj hospodársku kriminalitu je dôležité odlišovať od majetkovej kriminality. Patria sem trestné činy v oblasti podnikania a hospodárskej súťaže. Ondrejkovič uvádza ako typických reprezentantov ekonomickej kriminality „podvody, sprenevery, skrátenie dane, neoprávnené podnikanie, úplatkárstvo a korupcia, pranie špinavých peňazí, falšovanie verejnej listiny, bilančné podvody, zneužívanie výrobných a obchodných značiek a pod“ (Ondrejkovič, 2011, s. 83). Už v roku 1940 hovoril Sutherland o kriminalite tzv. „bielych golierov“, ktorú stavia naproti k tzv. kriminalite „modrých golierov“ či kriminalite „malého človeka“. Na základe svojich výskumov sa mu podarilo predložiť vedecký dôkaz o tom, že kriminalita „modrých golierov“, teda kriminalita bezvýznamných zamestnancov nie je jediná a existuje aj kriminalita, za ktorou stoja vysokopostavení ľudia (Sutherland, 1940). Jeho zistenia majú dodnes svoje využitie. Podľa neho ľudia, ktorí disponujú veľkým majetkom a s tým súvisiacou mocou, sa necítia často viazaní zákonmi, dokonca ani vtedy, ak majú takú moc, že tieto zákony navrhovali. Ekonomická kriminalita sa často spája s organizovaným zločinom (Ondrejkovič, 2011).

Na rozdiel od iných druhov kriminality, ekonomická kriminalita sa vyznačuje vysokým stupňom závažnosti škôd a aj vyšším počtom obetí. Ide o trestné činy nenásilnej povahy a trestné činy tohto druhu sa veľmi dlho a podrobne plánujú a organizujú. Sú uskutočňované sofistikovaným spôsobom. Nespôsobuje iba hmotné škody, ale poškodzuje aj dodávateľov, ostatných obchodných partnerov a zákazníkov, zhoršuje imidž podnikateľského subjektu a môže znižovať morálku zamestnancov (Dianiška, 2009).

Mravnostná kriminalita

Súčasťou mravnostnej kriminality sú trestné činy, kde je prítomné konanie so sexuálnym alebo mravnostným obsahom. Hovoríme o znásilnení, pohlavnom zneužívaní, ohrozovaní mravnosti a pod. (Ondrejko, 2011).

Obeťami mravnostnej kriminality sú muži, deti, ale najčastejšie ženy. Významne v tejto oblasti pôsobí feministické hnutie, ktoré tvrdí, že ženské obeť znásilnenia sú podporované a chránené spoločenským systémom, a ich aktivity vidíme v zákonných ustanoveniach o znásilnení, sexuálnom útoku či znásilnení v rámci manželstva. Ženy totižto neboli na začiatku ochotné vystúpiť a oznámiť sexuálnu viktimizáciu, a to kvôli pocitu hanby a stigmatizácie. Často museli bojovať aj so sexuálnym stereotypom, podľa ktorého boli vnímané ako osoby zodpovedné za svoju viktimizáciu, či už svojím nevhodným oblečením, alebo správaním (Dianiška, 2009). Carrabine (podľa Jandourek, 2011) uvádza, že až do 70. rokov 20. storočia boli ženy považované za zodpovedné za činy, ktoré na nich niekto spáchal. K znásilneniu malo dochádzať v situáciách, ktoré útočník považoval za ponuku sexuálneho kontaktu, a typickým násilníkom bol neznámy človek. V súčasnosti býva páchatelom znásilnenia skôr muž, ktorý je známy alebo má s obeťou vzťah ako cudzinec alebo psychopat (Jandourek, 2011).

Ďalšia oblasť, ktorej je venovaná pozornosť, je riešenie sexuálnych činov týkajúcich sa detí. Pozornosť je zameraná na tých, ktorí uniesli a zneužívali deti, a tých, ktorí boli obvinení z vyrábania a rozširovania detskej pornografie (Dianiška, 2009).

Osobitná pozornosť v tejto oblasti je venovaná aj nežiaducemu spoločenskému javu, ktorým je prostitúcia. Pod prostitúciou rozumieme poskytovanie homo- a heterosexuálnych služieb za peniaze alebo inú protihodnotu (Ondrejko, 2009). Hoci prostitúcia nie je podľa slovenskej legislatívy trestná, je s ňou spojené široké spektrum trestnej činnosti. Ide hlavne o trestnú činnosť páchanú na prostitujúcich osobách, ako je kupliarstvo, obchodovanie so ženami, vydieranie, znásilnenie, sexuálne zneužívanie, obmedzovanie osobnej slobody alebo ohrozovanie mravnej výchovy mládeže.

Mravnostná kriminalita má nízky podiel na celkovej kriminalite, ale vysokú mieru latentnosti, pretože jej nahlásenie spôsobuje obeti pocit hanby alebo stigmatizáciu.

Organizovaná kriminalita

Jandourek chápe pod organizovanou kriminalitou „centralizované a dobre systematické organizované úsilie za účelom nelegálnych aktivít“ (2011, s. 95). Ondrejkovič pri definovaní organizovanej kriminality zdôrazňuje „dlhodobú a plánovitú trestnú činnosť, páchanú hierarchicky štruktúrovanou skupinou osôb, medzi ktorými sa uskutočňuje deľba činnosti, orientovaná na dosiahnutie vysokého zisku alebo získanie vplyvu vo verejnom živote“ (Ondrejkovič, 2011, s. 84). Je jedným z najnebezpečnejších a najťažšie postihovaných druhov trestnej činnosti, ktorá je relatívne nová. Za jej znaky považuje:

- skupinovosť,
- sústavnosť,
- plánovitosť,
- deľbu činností,
- hierarchickú štruktúru skupiny,
- úsilie o maximálny zisk.

Páchatelia tohto druhu kriminality sú špecificky odlišní od iných páchatelov. Ide o profesionálnych zločincov, ktorí patria medzi nový typ. Majú nielen vysokú odbornosť, ale aj mobilitu, flexibilitu, schopnosť rýchlej adaptácie a modernizácie.

Sú s ňou spojené viaceré formy trestnej činnosti. Patria sem rôzne druhy:

- majetkovej kriminality – napríklad krádeže áut a obchodovanie s nimi, krádeže a pašovanie umeleckých predmetov,
- hospodárskej kriminality – napríklad zakladanie podvodných a fiktívnych firiem, falšovanie dokumentov, listín,
- trestné činy proti slobode a ľudskej dôstojnosti – napríklad vydieranie, nelegálna migrácia, organizovanie prostitúcie, pornografia,
- kriminalita spojená s výrobou, pašovaním a distribúciou drog,
- kriminalita spojená so zbraňami a s ich obchodovaním,

- obchodovanie s nebezpečným odpadom, rádioaktívnymi látkami,
- obchodovanie s ľuďmi a ľudskými orgánmi,
- zaraďujeme sem aj aktivity spojené so zabezpečovaním a krytím – využíva sa korupcia, diskreditácia (Ondrejko, 2011, s. 78).

Organizovaný zločin môže do značnej miery existovať preto, lebo jeho činitelia ponúkajú tovar, ktorý si spoločnosť pýta. Ide napríklad o lacný alkohol, drogy, prostitúcia, nelegálne sexuálne aktivity (pornografia) atď. (Jandourek, 2011).

Aj keď je trestnoprávna definícia používaná najčastejšie, má výraznú časovú a priestorovú premenlivosť. To, čo v našej krajine pokladáme za trestný čin, môže byť v inej krajine dekriminalizované alebo úplne legálne. Z časového hľadiska je istý druh konania v určitom historickom období považovaný za trestný čin, ale v inej dobe nie, aj keď svojou podstatou pôjde o ten istý čin. Je to preto, lebo trestné zákony sú sociálnym konštruktom, ktorý si v príslušnej dobe vytvára sama spoločnosť, aby regulovala správanie svojich členov. Príklady môžeme vidieť v zmenách prístupu spoločnosti ku drogám, alkoholu, k potratom či homosexualite (Tomášek, 2011).

Ondrejko et al. (2000) tiež upozorňujú, že tento prístup k obsahu kriminality nezohľadňuje také správania, ktoré môžeme nazývať ako predpolia kriminality (napríklad chudoba, nezamestnanosť atď.), ktoré niekedy bývajú spúšťajúcimi faktormi kriminality.

Treba si uvedomiť fakt, že „formálne trestné právo definuje minimálne pravidlá, ktoré sa ľudia v danej spoločnosti dohodli dodržiavať“ (Fukuyama, 2006, s. 39).

Z hľadiska sociológie, ktorú zaujíma vo vzťahu ku kriminalite jej sociálna podmienenosť a sociálne následky tohto správania, môže táto trestno-právna definícia kriminality pôsobiť ako umelé predmetné vyňatie tohto javu z komplexu prirodzených sociálnych väzieb a procesov. Rekvalifikácie trestných činov definujú rozsah a obsah kriminality bez toho, aby sa niečo zmenilo v sociálnej klíme, kvalite sociálnych vzťahov, konfliktnosti či problémovosti ľudských vzťahov v rôznych sociálnych prostrediach (Lubecová, 2009).

1.3 Sociologické vymedzenie kriminality

Toto vymedzenie umožňuje chápať kriminalitu širšie ako predošlé vymedzenia. Sellin vyjadril vo svojich prácach názor, že kriminológia by sa nemala obmedzovať na trestné zákony a ich prekročenie, ale zamerať sa na porušovanie morálnych alebo sociálnych noriem. Vychádzal z toho, že v každej spoločnosti existujú určité štandardy správania, ktorých dodržiavanie sa očakáva od jednotlivca a ich nedodržiavanie je určitým spôsobom sankciované (napríklad verejnou mienkou), ale iba časť z tohto správania má svoje miesto aj v trestnom zákone. Ondrejkovič a kol. (2000) tvrdia, že pri sociologickom vymedzení pojmu kriminalita je prijateľnejšie používať pojem sociálna deviácia, pretože toto definovanie je širšie ako trestnoprávna klasifikácia kriminality. Vtedy ju Kaiser (1994) definuje ako spoločensky nápadné a kontrolu vyžadujúce správanie. To znamená, že toto vymedzenie kriminality nie je v protiklade so sociálno-etickým či normatívnym definovaním, ale práve naopak, zahŕňa ich v obsahu svojho vymedzenia.

Kriminalita predstavuje najextrémnejšiu podobu sociálnej deviácie. Munková definuje sociálnu deviáciu ako „porušenie alebo podstatná odchýlka od niektorej sociálnej normy², prípadne od skupiny sociálnych noriem, porušenie formálnych očakávaní, prípadne neformálnych požiadaviek kladených na ľudské správanie v danej spoločnosti“ (2001, s. 9).

Spoločnosť musí zabezpečovať dodržiavanie noriem tzv. sociálnou kontrolou, či už formálnou, alebo neformálnou, pretože nie každý jednotlivec sa správa konformne. Človek dodržiava normy na základe:

² Norma označuje nadindividuálny stav veci, na vonkajšej úrovni predradený individuálnemu človeku a jeho správaniu, ktorý zabezpečuje kontinuitu a štruktúru sociálneho konania (Durkheim, 1998). Termín norma je v sociológii používaný v širšom význame, nie sú to iba zákonné normy, ale aj náboženské a etické normy, normy vzťahujúce sa na určité zvyky. V každej spoločnosti existuje vo vzťahu k normám určitý tolerančný limit (Munková, 2001, s. 11). Podľa neho, ako uvádza Ondrejkovič (2011, s. 43), spoločnosť toleruje isté odchýlky od stanovených noriem správania. Tolerančný limit sa mení v rôznych spoločenských situáciách (napríklad pitie alkoholu), je rozdielny aj v závislosti na spoločenskej vrstve (ibid.).

- tradície,
- afektívnej viery,
- hodnotovo-rationálnej viery,
- pozitívneho ustanovenia, v ktorého legalitu sa verí (na základe dohody alebo oktrojovania) (Weber, 1999).

Podľa Ondrejkooviča a kol. (2000) ide u noriem o konkretizáciu a inštitucionalizáciu hodnôt³.

1.4 Medziludský konflikt

Posledné vymedzenie kriminality, ktoré uvádzame, je popri prvých troch novšie a súvisí so zmenami v spoločenskej reakcii na kriminalitu, a to najmä v trendoch trestnej politiky. Súvisí to s restoratívnou justíciou, v nej „nie je trestný čin chápaný dominantne ako porušenie spoločenského poriadku a abstraktných právnych či morálnych sociálnych noriem, ale je chápaný ako konkrétna škoda alebo ujma, ktorá bola spôsobená obeťou, a je hrozbou pre bezpečnosť spoločnosti“ (Karabec, podľa Lubelcová, 2009, s. 19). Zmyslom spoločenskej reakcie už nie je sankciovanie páchatela za trestný čin, ale vytvorenie podmienok pre odstránenie nepriaznivých následkov trestného činu a možnosť odčinenia spôsobenej škody. Na riešenie tohto konfliktu sa využíva mediácia. Ide o dohodu o spôsobe odškodnenia medzi páchatelom a obeťou trestného činu za asistencie tretej osoby, teda mediátora. Vidíme tu posun

³ „Hodnoty sú súčasťou obsahu spoločenského vedomia, vyjadrujú to, čo určité spoločnosť uznáva a prijíma ako závažné, významné, žiaduce, spoločensky prospešné, čo vyjadruje jej ciele. Tieto hodnoty sú dané podstatou a cieľovými funkciami určitej spoločnosti“ (Velehradský, 1978, s. 52). Hodnotová orientácia je výslednicou dlhodobého vzdelávacieho a výchovného pôsobenia rodiny a množstva spoločenských inštitúcií, seba výchovného pôsobenia, objektívnych, materiálnych a spoločenských podmienok práce a života človeka i konkrétnych sociálnych situácií. Vplyv na hodnotovú orientáciu človeka majú jeho získané životné skúsenosti a, samozrejme, spoločenské vrstvy v spoločnosti, ktorých je jedinec členom sociálnych skupín, v ktorých jednotlivec počas svojho života participuje, a ľudí, ktorí predstavujú pre neho určitú autoritu.

vo vnímaní kriminality, kedy ju nechápeme už iba ako správanie prekračujúce normu, ale ako medziľudský konflikt, a tak pristupuje aj k jej riešeniu (Ondrejko, 2011).

2 Rómovia na Slovensku

2.1 Etnikum a menšina

Národnostný pôvod sa odvíja od príslušnosti k inému národu, etnický pôvod od príslušnosti k etnickej skupine, hoci tieto dva pojmy sa často zamieňajú a prekrývajú. *Národ* sa od *etickej skupiny* odlišuje najmä tým, že obýva určité konkrétne územie a má tradíciu štátnosti alebo autonómnej samosprávy. Národ i etnická skupina sa vyznačujú vlastným jazykom, kultúrou, zvykmi a pod. Za etnickú menšinu je označovaná skupina obyvateľov, ktorá je na určitom území minoritná (má menší počet príslušníkov). Majoritná skupina je označovaná za väčšinovú etnickú skupinu (má väčší počet príslušníkov).

Termíny *eticita*, *etnická skupina* (*ethnicity*, *ethnic group*) sa začali používať po druhej svetovej vojne pre skupinu ľudí, ktorá prináležia k jednému spoločenstvu, zdieľajú rovnakú kultúru a predovšetkým jazyk (Barfield, 1997).

Teórie *eticity*, ktoré vznikali v priebehu 20. storočia a sú neustále diskutované, sa delia na dve základné skupiny. Prvá z nich je *primordialistická* teória, ktorá chápe *eticitu* ako niečo hlboko zakorenené. „*Identita jedinca a jeho príslušnosť ku skupine je daná objektívnymi kritériami. Etnicita sa geneticky dedí a jedinec sa stáva členom skupiny narodením*“ (Šavelková, 2007). Táto teória má svojich stúpencov aj dnes, ale v súčasnosti prevláda príklon k chápaniu *eticity* prostredníctvom *konštruktivistickej* teórie. Tá definuje *eticitu* ako niečo, čo vzniklo v priebehu času. Etnikum vzniká pomocou sociálnej konštrukcie a nie je založené na biologických predpokladoch (Hirt, online).

Základným, hoci aj značne zjednodušeným rozdielom medzi dvomi spôsobmi, akými možno etnickú heterogenitu spoločensky organizovať a politicky vyjadriť, je model „*migračná etnická príslušnosť*“ alebo model „*teritoriálna národná príslušnosť*“ (Brubaker, 2011).

Prvý model sa vyskytuje predovšetkým v západnej Európe a v Severnej Amerike. V tomto modeli etnické skupiny vznikajú migráciou a sú zvyčajne územne rozptýlené. Druhý model sa vzťahuje najmä na stredno-východnú a východnú Európu. V tomto modeli máme do činenia s etnickými skupinami, ktoré sa chápu ako domorodé. Ich príslušníci sú zväčša občanmi krajiny, v ktorej žijú, ale často sa kultúrne – a niekedy aj politicky – stotožňujú so susednými „rodákmi“ či s „domovinou“, teda štátom, ku ktorému pociťujú „príslušnosť“, vyplývajúcu so zdieľanej etnickej skupiny či kultúry a nie z právneho občianstva. V neposlednom rade – a o to tu práve ide – sa definujú národnostne. Vnímajú sa ako spoločnosť, ktorá nepatrí jednoducho len k určitej vyhranenej skupine, ale k určitému vyhranenému národu či národnosti líšiacej sa od národa alebo národnosti väčšiny ich spoluobčanov. V tomto druhom modeli teda etnická príslušnosť získava podobu národnosti a etnická heterogenita je chápaná a interpretovaná ako národnostná heterogenita. Táto konfigurácia, v ktorej sa územná etnická príslušnosť rovná národnosti, sa, samozrejme, značne odlišuje od etnickej heterogenity, aká vzniká v dôsledku migrácie (Brubaker, 2011).

Príslušnosť k akejkoľvek národnosti je záležitosťou osobného slobodného výberu jednotlivca, jeho výlučným právom bez akéhokoľvek ovplyvňovania a bez následnej diskriminácie. Takéto chápanie vytvára priestor pre etnickú sebaidentifikáciu, t. j. každý jednotlivec má právo na to, aby sám seba definoval za člena určitej etnickej skupiny⁴, aj právo na akceptovanie, tolerovanie a uznanie tejto sebaidentifikácie druhými. Možno to označiť za „endodefiníciu“ menšiny (Jankův, 2000). Smith (2003) uvádza šesť atribútov, ktoré sú zásadné pre vymedzenie sa, resp. uvedomenie si vlastnej etnicity, príslušnosti k určitej skupine: vlastné kolektívne meno,

⁴ Podľa Ústavy SR (Štvrtý oddiel, Práva národnostných menšín a etnických skupín, čl. 34, odsek 1) občanom tvoriacim v Slovenskej republike národnostné menšiny alebo etnické skupiny sa zaručuje všestranný rozvoj, najmä právo spoločne s inými príslušníkmi menšiny alebo skupiny rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v ich materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie.

- mýtus o spoločnom pôvode,
- zdieľaná historická pamäť,
- jeden či viac odlišujúcich sa prvkov spoločnej kultúry,
- spojenie s určitou „vlastou“,
- pocit solidarity s významnými časťami populácie.

Tieto atribúty určite nie sú absolútne, poskytujú však určitý návod k porozumeniu etnicity i jej bližšiemu vymedzeniu.

Davidová hovorí o etnických charakteristikách ako o „priebehu vývoja vo vytvorenom súbore pravidiel, vnútorných zákonov a noriem, hodnotového systému a normatívneho správania sa“ (1995, s. 17), z ktorého vyrastá tradičný spôsob života a kultúra etnika.

Etnicita je súčasťou identity človeka. Všeobecne by sa vymedzenie vlastnej identity dalo odvodiť z odpovede na otázku „Kto som?“. Mohli by sme povedať, že ide o vlastné sebauvedomenie, resp. uvedomenie si vlastnej totožnosti. Identita vzniká v kontakte s druhými ľuďmi, od ktorých sa určitým spôsobom líšime a vďaka nim vymedzujeme vlastné ja. Nielen jednotlivec, ale tiež skupina môže mať svoju identitu, ktorá vzniká na základe toho, „ako o sebe zmýšľajú členovia skupiny, ako konštruujú jej (rozumej identitu, pozn. autora) minulosť, trvanie v čase, význam a ciele a ako, naopak, je vnímaná tými, ktorí stoja vonku a zaujímajú voči nej postoje“ (Uherek – Novák, 2002, s. 98).

2.2 Rómovia

Kladieme si však neustále otázku, kto je Róm? Hovoríme o Rómoch, ale ako ich definujeme? V kontexte identifikácie troch kultúrnych komplexov Rómov budeme považovať Rómov za nositeľov špecifických kultúrnych vzorov, ktoré Jakoubek označuje za „tradičnú rómsku kultúru“ (Jakoubek, 2012). To znamená, že sa zameriavame hlavne na kultúrne odlišnosti. V krátkosti však spomenieme aj odlišnosti, o ktorých hovorí romologička Davidová (1995), a to sú antropologické, etnické a demografické charakteristiky.

Z antropologického hľadiska Rómovia patria – tak ako Česi, Moravanovia, Slováci a väčšina európskych národov – k plemenu europoidnému. Antropologické typy sú nižšími, taxanomickými jednotkami plemien. Žiadny národ, národnosť ani žiadna etnická skupina nie je však z hľadiska typového zloženia jednotná, spravidla ide o zmes rôznych typov“ (Davidová, 1995, s. 16).

Medzi Rómami môžeme rozlišovať rôzne antropologické typy, tzn., že Rómovia nie sú homogénnym celkom podľa svojich fyzických vlastností. Hlavnými charakteristickými znakmi, podľa ktorých odlišíme Róma, je hlavne tmavá pigmentácia očí a vlasov a žltohnedá farba pleti (od svetlej až po silne tmavú) (Davidová, 1995). V rámci tejto charakteristiky by sme mohli povedať, že Rómom je ten, koho významná časť jeho okolia za Róma považuje.

Tieto antropologické znaky sú stále, zmeniť by sa mohli v priebehu mnohých generácií za predpokladu častých interetnických manželstiev. Fenotyp je však výsledkom genetickej výbavy a pôsobením vonkajšieho prírodného, ale hlavne spoločenského prostredia.

Táto antropologická charakteristika je veľmi často používaná, ak chceme definovať Rómov. Avšak antropológovia pojem ako rasa, antropologický typ spochybňujú. „Rasové skupiny sú v súčasnosti považované za sociálnu konštrukciu alebo kategóriu vytvorenú nie prírodou, ale ľudskou invenciou“ (James, 2008).

Etnická príslušnosť je daná hlavne historicko-spoločenskými atribútmi. O vedomí spoločného rómskeho pôvodu hovorí ako o základnom etnoidentifikačnom atribúte, ktorým sa hlásia k rómstvu (romipen). Etnickú kultúru považuje Davidová (1995) na jednej strane za komplex spôsobu života a kultúry Rómov a na druhej strane za etnické povedomie a identifikáciu so svojím rómstvom.

Z historického hľadiska k nám Rómovia prichádzali vo viacerých migračných vlnách z juhovýchodu v prvej polovici 17. storočia a v druhej polovici 19. storočia (Podolák, 2000). Pri zložitom porovnaní na medzinárodnej úrovni je v rámci štátov Európy podiel rómskeho obyvateľstva na území Slovenskej republiky jeden z najvyšších. Nielen z dôvodu svojej početnosti, špecifickej odlišnosti a svojej jedinečnosti, sociálnym systémom fungovania a zaradením v hierarchii spoločnosti, dokonca aj

v porovnaní s ostatnými minoritnými skupinami sú Rómovia významnou súčasťou obyvateľstva Slovenskej republiky (Jurová, 1989). Je zaujímavé, že napriek storočiam sociálnej exklúzie, marginalizácie, diskriminácie či rasizmu si rómske skupiny zachovali etnokultúrne znaky. Faktory ako neskorší príchod na kontinent, vysoký stupeň odlišnosti od európskej kultúry a sociálna či politická bezmocnosť vytvorili pocit silnej spolupatričnosti (Petrova). Otázka právneho postavenia Rómov ako etnického spoločenstva bola v Zásadách vládnej politiky k Rómom riešená až 9. apríla 1991 uznesením vlády SR č. 153/91/, kedy Slovensko uznalo Rómov za národnosť.

„Identita jednotlivých Rómov sa líši vzdelaním, spoločenským statusom, tým, či jedinec žije v meste, alebo v osade“ (Uherek – Novák, 2002, s. 97). I u Rómov, ktorí žijú v meste, môžeme hľadať nebezpečenstvo stretu sebahodnotenia s vnímaním okolia, ktoré môže používať rôzne stereotypy. Říčan (1998) poukazuje na to, že táto disproporcia vyvoláva u Rómov rôzne reakcie ako napríklad stratu sebavedomia, snahy o izoláciu od majoritnej časti spoločnosti, sebaľútosti až po otvorenú konfrontáciu.

Jakoubek (2005) podrobuje vnímanie takéhoto rómstva kritike. Kriticky sa vyjadruje hlavne k vnímaniu rómstva ako vrodenej (dedičnej, biologickej) kvalite, vnímania kultúry iba na sféru pozitívnych hodnôt a zámenu kultúry za tzv. vysokú kultúru (kultúra písaného slova a snobská kultúra inštitúcií).

V súčasnosti neexistujú na Slovensku oficiálne **demografické** štatistické údaje o etnickom zložení obyvateľstva. Vaňo (2001) odhaduje, že na Slovensku žije asi 350– až 380-tisíc Rómov. „Rómska populácia patrí z demografického hľadiska k rozvojovým populáciám, ktoré sa vyznačujú progresívnym typom vekovej štruktúry s vysokým zastúpením detí“ (Vaňo, 2001, s. 14). Prírastok rómskeho obyvateľstva je vyšší v porovnaní s prírastkom nerómskeho obyvateľstva, hoci aj prírastok rómskeho obyvateľstva klesá. Je to dôsledok odlišného reprodukčného správania, ktoré sa vyznačuje vyššou pôrodnosťou a vyššou úmrtnosťou v porovnaní s majoritnou časťou obyvateľstva. Zmena reprodukčného správania u rozvojových populácií je spojená so zmenou životných

podmienok, zvyšovaním úrovne vzdelania a rastom životnej úrovne (Vaňo – Haviarová, 2002).

Rómovia v národnostnom zložení Slovenska

Ako sme už spomínali, v súčasnosti neexistujú na Slovensku oficiálne štatistické údaje o etnickom zložení obyvateľstva. Tie sú k dispozícii z rôznych zdrojov len do roku 1989. Z dnešného pohľadu sú takéto údaje v rozpore s ľudskými právami, a preto sa po roku 1989 prestali zisťovať. Najčastejšie sa etnické údaje nahrádzajú údajmi o národnostnom zložení obyvateľstva (Vaňo, 2001).

Súčasný národnostný zloženie obyvateľov Slovenskej republiky je výsledkom zložitého historického vývoja. Slovensko, ktoré leží v strede Európy, sa stávalo veľmi často miestom zmien a migrácií obyvateľov rôznych etnických skupín. Počas stáročí tak došlo k vytvoreniu pomerne diverzifikovanej etnickej štruktúry obyvateľstva (Podolák, 2000).

V poslednom SODB sa k slovenskej národnosti prihlásilo menej ľudí ako pred desiatimi rokmi, a to 80,7 %. Pri sčítaní 2001 ich bolo 85,8 % (Základné údaje..., 2012). Severné a stredné Slovensko si zachovalo prevažne slovenskú identitu. K maďarskej národnosti, druhej najpočetnejšej na Slovensku, sa prihlásilo v roku 2011 8,5 % z celkovej populácie. V roku 2001 sa k tejto národnosti hlásilo 9,7 % z celkového počtu (Základné údaje..., 2012). Ide hlavne o južnú časť Slovenska, ktorá susedí s maďarským národom. Národnostne zmiešané územie, ležiace na juhu Slovenska, bolo kedysi časťou etnicky rôznorodej Rakúsko-uhorskej monarchie a následne po vzniku Československa v roku 1918 sa stalo jeho súčasťou. Pozdĺž slovensko-maďarskej hranice vznikol pás, ktorého šírka sa mení v závislosti od dominantného podielu maďarského a slovenského obyvateľstva. Ďalšie zastúpenie etnických skupín na tomto území je minimálne (Podolák, 2000).

Opačný vývoj je v počte obyvateľov rómskej národnosti. Ešte v roku 2001 sa k rómskej národnosti hlásilo necelých 90-tisíc obyvateľov (1,7 %) s trvalým pobytom v SR. Teraz je ich už 105,7-tisíc, čo predstavuje takmer 2 % z celkového počtu. Rómovia predstavujú druhú najpočetnejšiu národnostnú menšinu na Slovensku. Kým príslušníci etnických skupín na Slovensku sa obvykle hlásia k národnosti podľa etnickej

príslušnosti, väčšina etnických Rómov sa k rómskej národnosti nehlási a volí si inú národnosť, a preto odhady počtu Rómov na Slovensku sú aj niekoľkonásobné (Vaňo, 2001).

Nárast oproti roku 2001 zaznamenali aj rusínska, moravská a poľská národnosť (Základné údaje..., 2012).

Najviac obyvateľov Slovenskej republiky si uviedlo ako svoj materinský jazyk pri SODB 2011 slovenský jazyk. Bolo ich 78,6 %. Maďarský jazyk deklarovalo ako materinský 9,4 %. Rómsky jazyk má ako materinský 2,3 % obyvateľov (rusínsky jazyk 1 %, český jazyk 0,7 %). Ak porovnáme vývoj počtu a podielu obyvateľov podľa národnosti a materinského jazyka, je zrejmé, že časť obyvateľov s materinským jazykom maďarským a rómskym sa pravdepodobne hlási k slovenskej národnosti. Podiel obyvateľov s rómskym materinským jazykom sa v roku 2011 v porovnaní s výsledkami sčítania pred desiatimi rokmi mierne zvýšil (o 0,5 %) (Základné údaje..., 2012).

3 Kriminalita nositeľov tradičnej rómskej kultúry

Štandardný sociálno-vedný koncept kultúry vychádza z predpokladu, že kultúra⁵ je okrem iného:

- **negenetická** – kultúra nie je vrodená. Kultúra sa získava učením v prostredí, v ktorom sa človek narodí a ďalej socializuje;
- **zdieľaná** – kultúra je charakteristická pre určitú spoločnosť, v ktorej je kultúra predávaná z generácie na generáciu. Aj Róm preberá hodnoty, normy a vzory správania v prostredí, v ktorom vyrastá, a preto budeme špecifickú kriminalitu Rómov chápať ako prejav zvláštnych spoločenstiev a za jej členov budeme považovať iba tých jednotlivcov, ktorí participujú v daných spoločenstvách;
- **adaptívna** – podoba rôznych kultúr vychádza z prostredia, ktoré dané spoločenstvo obýva (Jakoubek, 2012, s. 40).

Maříková vo svojej definícii kultúry zohľadňuje všetky vyššie spomínané atribúty kultúry a kultúru definuje ako „plasticky a mnohovýznamový negeneticky program činnosti jednotlivcov a sociálnych skupín, ktorý je fixovaný sociokultúrnou samoreguláciou a kultúrnymi stereotypmi, pretváraný spoločenskou činnosťou a predávaný prostredníctvom kultúrneho dedičstva“ (Maříková a kol., 1996, s. 548 – 549).

Zdroje kriminality Rómov budeme hľadať v teóriách tradičnej rómskej kultúry, v teórii kultúry chudoby a tiež vo vybraných kriminologických teóriách.

⁵ Klasická definícia vymedzuje kultúru ako komplexný celok, zahrňujúci náboženské a etické hodnoty a systémy, právne predpisy, poznanie, umenie a všetky zvyky a schopnosti, ktorými jedinec disponuje ako príslušník spoločnosti a ktoré si osvojil učením (Tylor, podľa Budil, 2001).

3.1 Tradičná rómska kultúra

Prečo považujeme tradičnú rómsku kultúru za jeden z možných zdrojov rómskej kriminality? Vyjadríme sa slovami Jakoubeka, ktorý vo svojom článku „*Rómska*“ *kriminalita – specifika, príčiny, súvislosti* hovorí, že „nositelia tradičnej rómskej kultúry sú predovšetkým príslušníkmi konkrétnych rodín. Zodpovedná rodina – a iba ona – predstavuje pre daného jedinca tzv. morálnu komunitu, ktorej je členom. Na osoby za hranicami rodiny sa etické kritéria, vyžadované v jej rámci, nevzťahujú“ (2012, s. 42). To znamená, že krádež, podvod alebo iný – z pohľadu majoritnej spoločnosti – delikt voči ľuďom, ktorí neprináležia k rodine, nie je mravným prehreškom. Dokonca takýto čin nie je rómskou rodinou vôbec považovaný za odsúdeniahodný, a práve toto je skutočnosť, v ktorej spočíva jedno z jadier rómskej kriminality.

Hlavnými znakmi tradičnej rómskej kultúry⁶ sú subetnická príslušnosť, koncept rituálnej nečistoty (tento koncept pripomína situáciu indických kást) a dominantná organizačná štruktúra príbuzenstva (od príbuzenskej skupiny odvodzuje Róm svoju identitu) (Jakoubek, 2005).

Subetnická príslušnosť

Romologička Hübschmannová (2003) priznala, že vyznať sa v delení rómskych skupín je nesmierne zložitú. Jedna skupina môže byť označená niekoľkými rôznymi názvami, podľa toho „kým“, „kde“ a „prečo“. „Kým“ znamená, s ktorými inými skupinami Rómov prichádzajú do kontaktu, „kde“ v akých rôznych etnoregionálnych prostrediach a „prečo“ – pre zdôraznenie profesie ako odrazu kastovníckych vzťahov, zvykov a pod.

Na Slovensku sa nositelia tradičnej rómskej kultúry delia hlavne na vlašských Rómov (hovoria si olašskí cigáni) a Rumungrov. Olašskí cigáni sú známi tým, že zachovávajú svoju tradičnú kultúru, vnútornú

⁶ Súhlasíme s Moravcom (2006), že zatiaľ nikto nesformuloval teoretický model rómskej kultúry v Čechách (a my dopĺňame, že ani na Slovensku), pretože Rómovia v Čechách (či na Slovensku – pozn. autorky) netvorí jasne identifikovateľnú a ohraničenú spoločnosť a tiež kultúrne vzorce vykazujú veľkú variabilitu tak ako medzi jednotlivými príbuzenskými skupinami, tak i v lokalitách, kde žijú.

zákony, špecifický spôsob života a svoj olašský jazyk. „Vnútorne sa delia na mnoho podskupín – Kalderare (kotlári), Lovare (koniari), Čurare (nožiari) a Bojášovia, Mačvajovia (žijúci v USA, Kanade a Srbsku), Ursarovia či Mečkari (v Rumunsku – Banáte a v Srbsku, kde boli aj medvediari), Rudari – korytári (rumunskí Rómovia – korytári, žijúci aj na východnom Slovensku, Gurbeti, Burbati a ďalší“ (Davidová, 1995, s. 35). Externe identifikované skupiny ako cigáni, ktoré sa nepovažujú za etnických Rómov, je viac, ako dodáva Petrová, „patria sem Jevgijiti v Albánsku, Ašhlkalijovia a Egypťania v Kosove a Macedónii, Travelers v Británii a Írsku, Rudari a Beyashi v Maďarsku, Rumunsku a iných krajinách“ (Petrova, online). Sintovia žijú hlavne v Nemecku, Rakúsku, severnom Taliansku, ale aj u nás a v iných krajinách – skupina tzv. nemeckých cigánov, tiež odmietajú pomenovanie Róm. I niektoré francúzske skupiny používajú pomenovanie Manuš, čo znamená človek. V Španielsku a v južnom Francúzsku si Rómovia hovoria Gitanos (Davidová, 1995). „Tieto subetnické skupiny sa väčšinou navzájom považujú za nečisté a sú teda opäť vzájomne endogamné. (...) v tejto kultúre nie je ustanovená sféra verejného v úzkom slova zmyslu (...). Jedinou uznanou a legitímnu autoritou a reprezentáciou tradičnej rómskej kultúry je reprezentácia a autorita založená na príbuzenstve“ (Jakoubek, 2005, s. 228). Moravec hovorí o Rómovi, ktorý je nositeľom tradičnej rómskej kultúry, ako o človeku, ktorý si „osvojil a praktizuje určitý komplexný integrovaný systém hodnôt, noriem, princípov sociálnej organizácie, spôsobov riešenia problémov atď.“ (2006, s. 14).

Koncept rituálnej ne/čistoty

Koncept rituálnej ne/čistoty úzko súvisí so subetnickým rozdelením Rómov. Predpokladáme, že tento súbor pravidiel a tabu je typické pre všetky rómske skupiny, aj keď majú často odlišné prejavy. Rozdielna je tiež intenzita, s akou sa koncept rituálnej ne/čistoty prejavuje v živote príslušníkov jednotlivých rómskych skupín. Koncept rituálnej ne/čistoty stanovuje jasné hranice medzi my vs. oni, Rómovia vs. Nerómovia, čistí Rómovia vs. nečistí Rómovia.

Koncepcia rituálnej ne/čistoty vychádza z predpokladu existencie určitej nehmotnej iracionálnej kvality, ktorá svojou prítomnosťou rituálne

znečisťuje svojho nositeľa. Nositelia rituálnej nečistoty môžeme rozdeliť do dvoch skupín: 1) tí, ktorí sú nečistí zo svojej vlastnej povahy (napríklad určité zvieratá, ako sú psi, hady, žaby a tiež zdochliny alebo výkaly); 2) tí, ktorí o svoju pôvodnú rituálnu čistotu prišli stykom s nečistými nositeľmi (Jakoubek, 2004).

Aj keď spôsobov, ako sa rituálne znečistiť, je mnoho, tým najčastejším a najhlavnejším je zjedenie jedla, teda hlavne nečistých zvierat, ako sú psy, žaby, ale aj kone. Dnes sa v niektorým rómskych komunitách je napríklad pes, a preto sú títo Rómovia označovaní ako degeši (nečistí). U žien je rituálna čistota spojovaná s nielen hygienickými pravidlami dodržiavanými pri varení a upratovaní domácnosti, ale tiež s cudnosťou a vernosťou.

Organizačná štruktúra príbuzenstva

Vedľa subetnických celkov a skupín vymedzených rituálnou ne/čistotou je v tradičnej rómskej kultúre základnou sociálnou jednotkou rodina. Termín rodina možno do rómčiny preložiť dvomi výrazmi. Jednak ako famelija, jednak ako fajta. Výraz famelija znamená príbuzenskú „pospolitosť v rozsahu troch až piatich generácií so všetkými privydatými a priženеныmi“ (Hübschmannová, 1999, s. 42). Famelija sa „rozprestiera do šírky – má rozmer na prvom mieste horizontálny“ (ibid.), zatiaľ čo fajta (rod) akcentuje líniu vertikálnu, a to aj líniu otca (fajta pal o dad – rod otca), tak matky (fajta pal e daj – rod matky). Členovia jednej fajty sú si vedomí spoločného pôvodu a vzájomných príbuzenských pút a toto vedomie je jednou zo základných vrstiev ich identity. Identita nie je v rodine chápaná ako nezávislosť jednotlivca, ale ako určitá pozícia v rámci nej. Jediniec nie je od svojej rodiny oddeliteľný, individualizmus nie je akceptovaný (Jakoubek, 2004). To vplýva aj na úplnosť rodín v rómskych komunitách. Kým neúplnosť rodín v majorite stúpa, u Rómov, hlavne z málo podnetného sociálneho prostredia, sa často nestretnete s neúplnou rodinou.

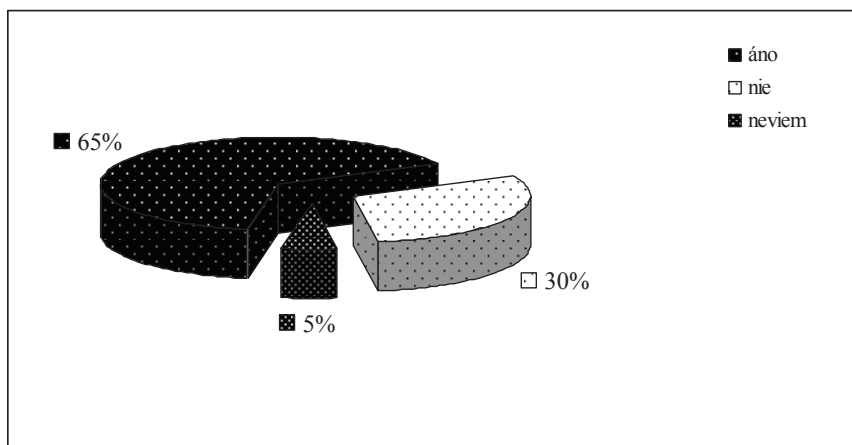
Niektoré výskumy podmieňujú delikventné správanie neúplnosťou rodín. Napríklad Cortes a Flemingová, Sutter a Luccioni (podľa Turček, 2000) píše, že hlavne chlapci, ktorí žili bez otca, sú sociálne nezrelejší, depresívnejší, impulzívnejší a pod. Dievčatám zase chýba otec ako

mužský vzor pre ich budúci rodinný život. V našom prieskume sme však chceli poukázať na fakt, že v rómskej rodine je to inak. Chceli sme dokázať, že v sociálne slabšej rómskej rodine neexistuje vzťah medzi neúplnosťou rodiny a delikventným správaním. Práve naopak, predpokladali sme, že rómske rodiny fungujú ako veľkorodiny aj pri páchaní trestnej činnosti.

Tabuľka 1: Úplnosť rodiny trestaných Rómkov (ÚVTOS Nitra – Chrenová)

Typ rodiny	Početnosť
úplná rodina	100
neúplná rodina	18
náhradná rodina starostlivosť	5
spolu	123

Z našich trestaných respondentiek až 81,3 % označilo, že žili v rodinách, kde nechýbal ani otec, ani matka, a len 14,6 % žilo v neúplných rodinách.

Graf 1: Trestná činnosť u príbuzných respondentov (ÚVTOS Leopoldov)

Ako môžeme vidieť z grafu 1, trestnú činnosť páchali aj rodinní príbuzní trestaných respondentov. Až 65 % (39) príbuzných respondentov z Leopoldova páchalo trestnú činnosť.

U žien sme sa pýtali ešte podrobnejšie a rozdelili sme trestnú činnosť podľa veľkosti rodiny (veľkorodina: nad 10 členov).

Tabuľka 2: Typ rodiny* Kto bol z Vašej orientačnej rodiny trestne stíhaný?

			otec	matka	brat	sestra	iný rodinný prísluš- ník	nikto
typ rodiny	malá rodina	početnosť	5/72	8/72	12/72	3/72	19/72	27/72
		relatívna početnosť (%)	7,0 %	11,1 %	16,7 %	4,2 %	26,4 %	37,5 %
	veľkorodina	početnosť	9/51	18/51	22/51	8/51	11/51	5/51
		relatívna početnosť (%)	17,7 %	35,3 %	43,1 %	15,7 %	21,6 %	9,8 %
p*			0,0528	0,0016	0,0012	0,0337	0,5232	0,0006

*štatistická významnosť rozdielu pomerov

Z crosstabuľky vidíme, že len päť respondentiek, ktoré žili ako deti vo veľkorodinách, udalo, že nikto z ich rodiny nebol trestaný, oproti 27 respondentkám z malých rodín. Potvrdila nám to aj štatistická významnosť rozdielu pomerov. Vo veľkorodinách boli najčastejšie trestaní matka (18) a brat, resp. bratia (22). V malých rodinách prevládala možnosť iných rodinných príslušníkov (19), čo v malej rodine môžu pravdepodobne predstavovať hlavne starí rodičia. Zaujímavé je, že v malej rodine aj vo veľkorodine boli sestry najmenej krát trestané zo všetkých rodinných príslušníkov. Štatistická významnosť rozdielu pomerov nám ukázala, že vo veľkorodinách častejšie páchajú trestnú činnosť hlavne matky, brat (bratia) a sestra (sestry) ako v menších rodinách.

Môžeme povedať, že väčšina odsúdených Rómkov nežila vo veľkoro-
dinách. Faktom však je, že odsúdené Rómky, ktoré žili vo veľkorodinách,
mali rodinných príslušníkov častejšie trestaných ako odsúdené Rómky
žijúce v malých rodinách. To potvrdzuje fakt, že Rómovia vo veľkoro-
dinách, ktorí páchajú trestnú činnosť, si vytvárajú rodinné „podniky“,
a tak sa živia celé rodiny – kriminalitou.

Pri trestnej činnosti respondentiek z malých rodín môžeme predpo-
kladať, že pri rozpade tradičných rómskych veľkorodín dochádza k anó-
mii, kedy „tradičné“ hodnoty neplatia a majoritné hodnoty, hoci sú pre
Rómov známe, neprijali za svoje.

Vplyv rodiny na kriminalitu Rómov nám potvrdila aj kvalitatívna
analýza.

Tabuľka 3: Vplyv rodiny na kriminalitu Rómov

	Expert 1	Expert 2	Expert 3	Expert 4	Expert 5
vplyv rodiny na kriminali- tu Rómov	áno - preberanie vzorov sprá- vania navádzanie detí na trest- nú činnosť	áno - preberanie vzorov sprá- vania navádzanie detí na trest- nú činnosť absencia emocionál- nej zložky výchovy	áno - hodnoty rodiny sú v rozpore s hodnotami majority zaužívané spôsoby získavania finančných prostriedkov	áno - preberanie vzorov sprá- vania	áno - prebera- nie vzorov správania a noriem

Ako môžeme vidieť, všetci z piatich expertov nám uviedli, že rodina
má jednoznačne vplyv na kriminalitu svojich členov. Hlavným dôvo-
dom sú, podľa expertov, preberanie vzorov správania, noriem a hodnôt.
Ako uviedol jeden z expertov, tieto hodnoty a normy sú často v roz-
pore s hodnotami a normami majoritnej časti spoločnosti. Prví traja
z našich expertov uviedli, že v rodinách, z ktorých pochádzajú rómski
páchatelia, páchajú trestnú činnosť všetci, tzn. matka, dcéra (dcéry),
otec, syn (synovia). Experti 4 a 5 hovoria iba o otcovi a synovi (synoch).

Je zaujímavé, že títo experti 4 a 5 sú z východného Slovenska, ostatní sú zo západného Slovenska. Z tohto údaju však vyplýva, že rómsky páchaťel nie je v rodine sám, ktorý pácha trestnú činnosť.

Kedže sme považovali posolstvá v rodine či počet detí za hlavnú súčasť života, hlavne žien v rómskych rodinách, preto sme sa nasledujúce otázky pýtali iba u odsúdených Rómov v ÚVTOS Nitra – Chrenová.

Predpokladali sme, že v rómskych rodinách, ktoré páchajú trestnú činnosť, sú tradičné rodinné posolstvá („musíme držať spolu“, „vždy sme mali smolu“, „ak okradne Róm Róma, je to hanba, ak okradne Róm Neróma, je to hrdinstvo“ atď.).

Tabuľka 4: Ktoré z týchto posolstiev sa vo Vašej rodine prenášali z rodičov na Vás ako deti?

Posolstvá	Početnosť	Relatívna početnosť (%)
Musíme držať spolu	80/123	65,0
Ak okradne Róm Róma, je to hanba, ak okradne Róm Neróma, je to hrdinstvo	42/123	34,1
Vždy sme mali smolu	13/123	10,6
Naša rodina je niečo mimoriadne	9/123	7,3
U nás sa ženy podriaďujú mužom	8/123	6,5

Posolstvá, ktoré si odnášame zo svojich orientačných rodín, majú často vplyv na to, ako a čo konáme. My predpokladáme silnú súdržnosť rómskych rodín vo vzťahu k okoliu. Pri otázke o prenášaných posolstvách mali respondentky označiť všetkých päť posolstiev, ktoré si „odniesli“ z orientačných rodín. Až 65 % respondentiek potvrdilo posolstvo „musíme držať spolu“ (80 zo 123). Je to vysoké percento a my môžeme povedať, že sa nám potvrdilo, čo sme predpokladali. Asi o polovicu menej odsúdených Rómov (42) priznalo posolstvo „ak okradne Róm Róma, je to hanba, ak okradne Róm Neróma, je to hrdinstvo“ (34,1 %). Vidíme, že toto posolstvo sa ukázalo ako reálne, pretože mnoho odborníkov tvrdí, že je to len stereotyp, ktorý sa traduje v majoritnej časti spoločnosti. Ďalšie posolstvá sa pohybujú na hranici 10 % a nižšie. Veľmi nás

prekvapilo, že len osem Rómkov zo 123 označilo posolstvo „u nás sa ženy podriaďujú mužom“.

Podobnú otázku sme sa pýtali aj expertov, ktorí nám porozprávali o normách v rómskych rodinách, kde už bol niekto trestaný. Pýtali sme sa na túto oblasť dvomi otázkami, jedna bola otvorená a jedna uzatvorená. My sme tieto odpovede zhrnuli do tabuľky 5.

Tabuľka 5: Posolstvá v rodinách rómskych páchatel'ov

	Expert 1	Expert 2	Expert 3	Expert 4	Expert 5
Musíme držať spolu			x	x	x
Ak okradne Róm Róma, je to hanba, ak okradne Róm Neróma, je to hrdinstvo	x		x		
Ženy sa podriaďujú mužom		x		x	x
Úcta k starším					x
Trestanie zrady			x		
Vernosť			x (ženy)		
Naša rodina je niečo mimoriadne	x				
Vždy sme mali smolu	x	x			
Láska k deťom					x
Nech sa o nás postará štát, obec, starosta, poslanec, vláda atď., máme na to nárok		x			

Najčastejšie (3-krát) sa nám opakovali normy „musíme držať spolu“ a „ženy sa podriaďujú mužom“. Norma „musíme držať spolu“ nám poukazuje na fakt, že rómske rodiny sú stále kompatibilné a hlavne voči okoliu a majorite veľmi súdržné. Dvaja experti udávajú normy „ak okradne Róm Róma, je to hanba, ak okradne Róm Neróma, je to hrdinstvo“ a „vždy sme mali smolu“. Norma „ak okradne Róm Róma, je to hanba, ak okradne Róm Neróma, je to hrdinstvo“ nám znovu poukazuje na súdržnosť rómskej rodiny voči majorite a tiež na inakosť hodnôt

a noriem v tejto rómskej komunite. Norma „vždy sme mali smolu“ predikuje akýsi pocit menejcennosti týchto Rómov a hľadanie riešenia svojej situácie mimo svoju komunitu, o čom hovorí nakoniec aj posledná norma „nech sa o nás postará štát, obec, starosta, poslanec, vláda atď., máme na to nárok“.

Tradičná rómska kultúra má prvky, ktoré úzko súvisia s trestnou činnosťou Rómov. Hlavnú úlohu zohráva pripútanosť k rodine a závislosť na rodine. Dobré je to, čo je dobré pre rodinu. Ak by však Róm „odišiel“ od rodiny, mohlo by dôjsť k tzv. „psychologickej smrti“. Ide o to, že väčšina majoritnej časti spoločnosti má problém prijať medzi seba Róma a vlastná rodina by ho odvrhla. Róm by nepatril nikam.

3.2 Kultúra chudoby

Koncept kultúry chudoby formuloval Oscar Lewis v roku 1959. Hneď na úvod však spomenieme, že táto teória má mnoho kritikov, za všetkých spomenieme Murraya (1984), ktorý uvádza ako hlavnú príčinu šírenia lenivosti, násilia, sexuálnej nemorálnosti zneužívania drog práve závislosť od sociálneho systému.

Koncepcia kultúry chudoby (v kontexte sociálnej exklúzie či konceptu underclassu) vychádza z premisy, že „obyvatelia sociálne vylúčených lokalít sú nositeľmi špecifického kultúrneho vzoru, ktorý vznikol v procese adaptácie na dlhodobú chudobu“ (Jakoubek, 2006, s. 324). Lewis identifikoval 70 znakov kultúry chudoby, ktoré sú popísané v štyroch dimenziách:

- vzťah medzi subkultúrou a väčšinovou spoločnosťou, resp. jej integrácia do majoritnej spoločnosti (ak sa členovia chudobnej subkultúry nedostatočne integrujú a dochádza k absencii participácie na inštitúciách majoritnej časti spoločnosti, môže dochádzať k deviácii, hlavne v intenciách Mertonovej teórie štruktúrneho napätia);
- charakter slumového spoločenstva, ktoré sa vyznačuje minimálnou organizovanosťou;
- typ rodiny, v ktorom absentuje bezstarostné detstvo, dochádza ku skorým sexuálnym skúsenostiam, neexistuje súkromie, individuálny

majetok, ale kladie sa dôraz na rodinnú solidaritu a dochádza k súrodeneckej rivalite o obmedzené zdroje rodiny;

→ postoje, hodnoty a povahové vlastnosti jednotlivcov, ktoré sa vyznačujú beznádejou, pocitom menejcennosti, nedôverou, apatiou a pod. (Lewis, 1966, s. XLV – XLVIII).

Treba však zdôrazniť, že nie všetky spoločenstvá, ktoré žijú v chudobe, predstavujú aj model kultúry chudoby. Ale ako udáva Lewis, „najpravdepodobnejšími kandidátmi kultúry chudoby budú pravdepodobne ľudia, ktorí pochádzajú z najnižších vrstiev rýchle sa meniacej spoločnosti a sú od nej čiastočne odcudzení“ (2006, s. 409).

Mareš zhrnul základy konceptu kultúry chudoby do nasledujúcich piatich bodov:

1. Chudobní sú na základe svojich životných podmienok postavení pred odlišné životné problémy ako nechudobná populácia.
2. Aby sa s týmito problémami mohli vysporiadať, vytvárajú si špecifický životný štýl, v ktorom sa často odráža snaha o miestne riešenie problémov, ktoré kompetentné inštitúcie a úrady neriešia, pretože ľudia na ich pomoc nemajú nárok, nemôžu si ju dovoliť alebo o nej nevedia, nedôverujú jej.
3. Prostredníctvom kolektívnej vzájomnej interakcie v relatívnom odlúčení od prostredia nechudobnej populácie sa tento životný štýl stáva spoločnou charakteristikou chudobných – predstavuje spoločne zdieľané hodnoty, postoje a vzory správania. Špecifický životný štýl sa tak stáva subkultúrou.
4. V okamihu, keď sa táto subkultúra inštitucionalizuje, má tendenciu sebareprodukovať sa. Jej hodnoty, postoje a vzory správania sú generačne prenášané z rodičov na ich deti, čo znamená, že deti sú socializované v kultúre chudoby a nepoznajú hodnoty, normy a aspirácie väčšiny spoločnosti. „Kultúra chudoby je perzistentná, teda stabilná. Jej znaky sa odovzdávajú – dedia – z generácie na generáciu. Keď takáto kultúra raz vznikla, osamostatňuje sa oproti podmienkam, z ktorých vznikla, a zostáva aj potom, keď takéto podmienky už nepôsobia alebo zaniknú“ (Ondrejko, 2009, s. 94).

5. Táto kultúra vytvára základný charakter a osobnosť ľudí, ktoré im umožňujú prispôbiť sa životu v chudobe a prežiť v jej prostredí, ale súčasne ich znevýhodňujú pri pokusoch vymaniť sa z nej. Aj keď sa stretávajú s príležitosťami vymaniť sa z chudoby, naďalej zostávajú chudobní, pretože tieto príležitosti nedokážu využiť (Mareš, 1999, s. 176).

Kultúra prímestských chudobných štvrtí, samozrejme, nie je rómskou kultúrou, ale „kultúrou sociálne vylúčených lokalít (kontaminovanou, samozrejme, mnohými rôznymi ‚tradíciami či trendmi‘)“ (Jakoubek, 2006, s. 326). Ferko (podľa Jakoubek, 2006) hovorí o kultúre chudoby Rómov ako o kultúre, ktorá bola predávaná z generácie na generáciu ešte z čias ich života v Indii. Hovorí, že „ako postupovali z Indie, pohybovali sa všade na okraji spoločnosti. Zo začiatku to bola spoločnosť, kam prišli, ktorá ich odmietala a stavala ich na okraj spoločnosti. Neskôr to boli samotní ‚cigáni‘, kto sa separoval a stiahol sa na okraj spoločnosti, pretože boli už natoľko adaptovaní na život na okraji, že nemali na to a ani sa už nemohli dostať z pasce kultúry chudoby“ (Feko, podľa Jakoubek, 2006, s. 398). Je totiž rozdiel byť chudobný Neróm a chudobný Róm.

Podľa Kompaníkovej a Šebestu je hlavným problémom rómskej chudoby práve to, že sa stáva normou a očakávaným spôsobom života – kultúrou chudoby. To znamená, že deti si neosvojujú hodnoty motivujúce k snahe o únik z prostredia, v ktorom vyrastajú. Zároveň dodávajú, že „v takto vzniknutej kultúre chudoby sa Rómovia síce naučia so svojou chudobou žiť, avšak adaptačné mechanizmy, ktoré im dovoľia v tejto situácii prežiť, zároveň vedú k tomu, že ju akceptujú ako normálny stav“ (podľa Vašečka, 2002, s. 609).

Moore vo svojej práci *Teoretické rámce pre pochopenie medzigeneračného prenosu chudoby a blahobytu vo vyspelých krajinách* (2001) popisuje, že z generácie rodičov sa na ich potomkov prenáša spravidla nasledovné:

- ľudský kapitál – starostlivosť; investície do vzdelania, školení, zdravia, výživy; poznanie a zručnosti užitočné k životu; choroby, poruchy či iné zdravotné poškodenia podliehajúce dedičnosti a i.;
- finančný/materiálny kapitál – poistenie, dôchodky, dedičstvo, veno a i.;

→ sociálno-kultúrny kapitál – tradície a hodnotový systém, do ktorého patrí kultúra chudoby/blahobytu.

Šarvajcová (2013) zastáva názor, že príjmová diferenciácia vplyva na rozdielne vnímanie životných šancí v rodinách, motiváciu a aspirácie detí a ich rodičov. V súčasnej spoločnosti je možné dokonca hovoriť, že deti a ich rodičia, ktorí sa v spoločenskej stratifikácii nachádzajú na nižších priečkach, sú často znechutení a deprimovaní. V takýchto rodinách narastá vyššie napätie či spory, čo bezpodmienečne vplyva na rodinnú klímu a výsledky detí v škole.

Problém s rómskou chudobou na Slovensku je aj v tom, že je to jediná chudoba, ktorú si koncentrujeme. Chudoba sa prejavuje inak, keď je rozptýlená a keď je koncentrovaná. Chudobných Nerómov nechávame žiť medzi sebou, zatiaľ čo rómskych chudobných vytláčame do osád (Bán – Majchrák, 2009). Z toho potom vyplýva aj sociálne podmienená kriminalita, ktorá má etnický prvok. Granovetter (podľa Jakoubek, 2006) rozvíja koncept kultúry chudoby o koncept silných a slabých väzieb. Obyvatelia sociálne vylúčených lokalít sa vyznačujú špecifickým typom sociálnych sietí, ktoré sú štruktúrované na základe silných väzieb a postrádajú slabé väzby. Silné väzby sú charakteristické pre príbuzenskú sociálnu sieť a slabé väzby pre sociálnu sieť rodín so širším okolím. Na záver povedané, „spoliehanie sa na rodinné siete v prostredí modernej trhnej spoločnosti vedie v danom prostredí k spätnému utvrdzovaniu vylúčenia“ (Jakoubek, 2006, s. 334).

Kriminalita je tiež aj dôsledkom procesov vylúčenia v spoločnosti (Lubelcová, 2000). Sociálne vylúčenie definuje „situáciu, kedy človek, rodina, domácnosť, spoločenstvo alebo akákoľvek celá subpopulácia sú vylúčení z určitých sociálnych vzťahov a interakcií a z chodu sociálnych inštitúcií, ktoré sú prístupné väčšine spoločnosti“ (Moravec, 2006, s. 13).

Ako uvádza Džambazovič a Jurásková, toto vylúčenie má u Rómov nasledujúce podoby:

- ekonomické vylúčenie (vylúčenie z trhu práce, nízka úroveň spotreby, nedostatočný štandard bývania, nedostatočný príjem atď.);
- kultúrne vylúčenie (prístup k vzdelaniu a jeho možnosti, možnosti využívať materinský jazyk pri úradnom styku atď.);

- symbolické vylúčenie (existencia predsudkov a stereotypov atď.);
- priestorové vylúčenie (segregované rómske obydliia);
- vylúčenie z prístupu k sociálnym službám;
- vylúčenie z mobility vo fyzickom priestore a v hierarchii sociálnych pozícií;
- vylúčenie z bezpečia a vystavenie vyšším rizikám atď. (Džambazovič – Jurásková, 2002).

Ako ďalej píše Lubelcová, u nás sú exkluzívne účinky spojené s regionálnou koncentráciou. „Na Slovensku vznikajú celé regióny s vysokou mierou nezamestnanosti, útlmom ekonomiky a minimálnou šancou pre zamestnanecké rozvojové impulzy, ktoré hrozia vyludňovaním schopnejších a koncentráciou sociálne závislých, s následným zhoršením sociálneho kapitálu, kumuláciou sociálnych hendikepov a rastom sociálnej patológie“ (Lubelcová, 2000, s. 233).

Šarvajcová (2014) hovorí, že hlavnou úlohou v boji proti chudobe by malo byť zabezpečenie kvality života detí, predovšetkým podpora rodiny, primerané vzdelanie, zdravie. Deti by sa mali podieľať na rozhodnutiach, ktoré sa ich týkajú. Kvalita života dieťaťa priamo súvisí s jeho fyzickým, emocionálnym a duchovným rozvojom.

Kultúra chudoby má mnoho spoločných znakov s tradičnou rómskou kultúrou, preto je na mieste otázka, do akej miery je to kriminalita chudoby a do akej miery tradičná rómska kultúra, ktorá vplýva na kriminalitu Rómov? A majú naozaj tieto dve kultúry podobné znaky alebo je to len interpretácia majoritnej časti spoločnosti a znaky kultúry chudoby Rómovia naozaj iba postupom času preberali a majorita dnes chápe tieto znaky ako znaky tradičnej rómskej kultúry?

3.3 Ďalšie vybrané teórie kriminality z pohľadu kriminality Rómov

Teóriu anómie sformuloval Emile Durkheim na konci 19. storočia. Anómiou označoval stav bezzákonnosti, „ktorý je spojený s rastom neurčitosti sociálnych pravidiel správania sa a neistoty, vedúcim až

k pocitom osamelosti a strachu a následne k deviantnému (odchýlnému) správaniu“ (podľa Ondrejko, 2000, s. 119). Durkheim pokladal zločinnosť za jeden z prejavov sociálnej patológie, bez ktorej však spoločnosť nemôže existovať a dokonca je podmienkou i určitého pokroku (podľa Heretik, 1994). Durkheim začal tento pojem používať vo význame nedostatočnej sociálnej regulácie a sociálnej kontroly. Ako sme však už vyššie spomínali, neformálna sociálna kontrola funguje vo vnútri rómskej komunity veľmi dobre. Na druhej strane niektoré normy majoritnej časti spoločnosti Rómovia neakceptujú a už vôbec ich nemajú interiorizované. Ako píše Skupnik (2004), Rómovia si začali v osadách vytvárať antisvet. Ide o „hodnotový protisvet“, ktorý dáva svojim participantom pocit úplnosti ich bytia.

Na Durkheimovu teóriu anómie nadväzuje **teória štruktúrneho napätia** (strain theory), ktorej autorom je Robert K. Merton. Ten ju rozvinul do teórie o vzťahu sociálnej štruktúry a kriminality. Podľa tejto teórie dochádza k napätiu na jednej strane medzi spoločensky doporučenými cieľmi sociálneho správania a spôsobmi, ako tieto ciele dosiahnuť, a na druhej strane skutočnými možnosťami ľudí dosiahnuť tieto ciele prostredníctvom určených, povolených spôsobov.

Merton rozdeľoval ľudí na základe ich individuálnej reakcie do piatich kategórií, podľa ich vzťahu ku kultúrnym cieľom a prostriedkov, ktoré používajú pri dosahovaní týchto cieľov:

- konformisti – akceptujú ciele spoločnosti a tiež normatívne prostriedky na dosiahnutie týchto cieľov;
- ritualisti – neuznávajú spoločenské ciele, ale akceptujú spôsoby na ich dosahovanie (napríklad nadmerná byrokracia, sektárstvo a pod.);
- inovátori – predstavujú takých ľudí, ktorí prijímajú kultúrne ciele spoločnosti, ale odmietajú konvenčné metódy dosiahnutia týchto cieľov. Títo ľudia zvyčajne pohrdajú konvenčnými metódami, ktoré boli stanovené spoločnosťou pri dosahovaní cieľov spoločnosti (napríklad delikventné správanie za cieľom úspechu, bohatstva);
- ustupujúci (retreatists) – sú jedinci, ktorí odmietajú kultúrne ciele aj prijaté prostriedky na dosiahnutie týchto cieľov. Vyhýbajú sa cieľom

a prostriedkom stanovených spoločnosťou (napríklad isté formy bezdomovectva, prostitúcie a pod.);

→ rebeli – tiež odmietajú spoločnosťou stanovené ciele a tiež prijaté prostriedky na dosiahnutie týchto cieľov, ale sú náhradné nové ciele a nové prostriedky na dosiahnutie týchto cieľov (napríklad skinheads) (Merton, 2000).

Materiálne bohatstvo predstavuje v našej spoločnosti symbol úspechu a potom najmä chudobnejšie skupiny, etnické skupiny neustále prežívajú „majetkovú depriváciu“, ktorá môže byť jedným z faktorov podmieňujúcich rast kriminality. Podľa Mertonovho rozdelenia by sme Rómov mohli nájsť v skupine inovátorov, ustupujúcich a tiež v rebeloch.

Výrazné sociálne a majetkové rozdiely medzi jednotlivými skupinami obyvateľstva vedú k polarizácii spoločnosti. „V súvislosti s rýchlymi zmenami a novými spoločensko-ekonomickými a demografickými podmienkami sa významnej časti populácie sociálna situácia zhoršuje“ (Michálek, 2015, s. 172). Táto situácia vedie u časti populácie k snahe vyrovnať sa majetnejším osobám aj za cenu páchania trestnej činnosti. O majetkovej trestnej činnosti Rómov budeme hovoriť nižšie.

Anomickým postojom sa venoval i Melvin Seeman (1959), ktorý v anomických postojoch rozlišuje bezmocnosť (powerlessness), bezvýznamnosť (meaninglessness), beznormovosť (normlessness), sociálnu izoláciu a samorozloženie (selfestrangement), ktoré spája alienácia (odcudzenie). Bezmocnosť je pojem, ktorý súvisí s marxistickým zobrazovaním pracovníka v kapitalistickej spoločnosti. Človek trpí odcudzením vo forme bezmocnosti, keď si je vedomý rozdielu medzi tým, čo by chcel robiť, a tým, na čo sa cíti schopný robiť. Bezvýznamnosť úzko súvisí s bezmocnosťou, pretože tam, kde sa odkazuje na bezmocnosť vnímať schopnosť kontrolovať výsledky, vzťahuje sa aj na vnímanie schopnosti predvídať výsledky. Beznormovosť úzko súvisí s Durkheimovým chápaním anómie. Tento aspekt odkazuje na neschopnosť identifikácie s hlavnými hodnotami spoločnosti. Jediniec stráca zmysel svojej participácie na spoločenských úlohách, dochádza k sociálnej izolácii a následne i k samorozloženiu. Čírtková (1998) potvrdzuje v teóriách anómie psychologické aspekty. V dôsledku nespôsobilosti dosahovať spoločenské ciele dochádza u jedinca k napätiu a tlaku, ktoré ho zatláčajú do pozície sociálneho outsidera s takými pocitmi, ako sú dezilúzia,

hnev, sklamanie, frustrácia a pod. Aj v súvislosti s alienáciou nachádzame paralely so segregovanou rómskou komunitou.

Cloward, Ohlin a Cohen sú predstaviteľmi **teórie kriminálnej subkultúry**, ktorá by mohla vysvetľovať príčiny vzniku kriminality u Rómov. Títo autori tvrdia, v nadväznosti na Mertonovu teóriu, že v spoločnosti existuje sústava hodnôt a cieľov, ale nie všetci príslušníci spoločnosti majú rovnaké možnosti na ich dosiahnutie (podľa Sejčová, 2002). Tieto možnosti sú diferencované podľa príslušnosti k rôznym spoločenským vrstvám. Samozrejme, že vyššie a stredné vrstvy majú k dispozícii legítimne cesty, kým príslušníci nižších vrstiev nie. Na základe toho, že títo ľudia nedokážu dosahovať ciele legítimne, vznikajú subkultúry delikventného gangu (vyvíjajú kriminálnu činnosť) alebo únikového gangu (odmietajú spoločenské role a často užívajú drogy). Ak sa mladí (aj rómski) ľudia nemôžu legítimne sebarealizovať, vytvárajú subkultúru konfliktného gangu (angažovanosť v násilných a deštruktívnych činnostiach). Aj Fukuyama poukazuje na túto teóriu a hovorí o súvislostiach medzi etnickou príslušnosťou a kriminalitou. Hovorí tiež o možnej vine sociálnej rôznorodosti „tam, kde žijú ľudia príliš rôznorodí z hľadiska kultúry, jazyka, náboženstva alebo etnického pôvodu, nikdy nevznikne ozajstné občianske spoločenstvo, ktoré dokáže svojich členov prinútiť, aby dodržiavali spoločné neformálne normy“ (Fukuyama, 2006, s. 92).

Teória kultúrneho prenosu zase vychádza z teórie Sutherlanda, ktorý tvrdí, že človek nemá prirodzené predispozície pre deviantné správanie, ale sa ho musí naučiť v interakcii s inými. V akej miere porušuje spoločenské normy, závisí od toho, ako dlho bol v interakcii s ľuďmi s deviantným správaním. Svoju teóriu dokumentuje na kriminalite „bielych golierov“, ktorá sa týka najmä strednej vrstvy a profesionálnej delikvencie (porušovanie daňových, hospodárskych, licenčných a iných zákonov) (podľa Kalkhoff, 2002). Táto teória však môže vysvetľovať aj delikventné správanie Rómov. Rómovia žijúci v málo podnetnom sociálnom prostredí (ako sme už pri tradičnej rómskej kultúre preukázali) páchajú trestnú činnosť spolu s rodinnými príslušníkmi a preberajú správanie členov svojich rodín.

K tejto myšlienke sa hlási i Tarde, ktorý hovorí o **zákone nápodobu**, podľa ktorej má človek tendenciu asimilovať sa v sociálnej skupine

a nekriticky preberať vzory jej správania. Pri nápodobe deviantného sociálneho správania predkov ide o „zločin-obyčaj“ a pri nápodobe súčasníkov o „zločin-módu“ (podľa Montoussé – Renouard, 2005).

Glaser a Mead, predstavitelia **Chicagskej školy**, dopĺňujú túto teóriu o faktor „diferenciálnej identifikácie“. Vysvetľujú, prečo sa z niektorých ľudí vystavených rovnakým sociálnym tlakom stanú delikventi a z iných nie. Dôležitú úlohu tu majú referenčné skupiny. Delikventom sa človek stáva identifikovaný s delikventou subkultúrou (ibid.).

Teória nálepkovania (labeling approach) vychádza z Lemertovho odlíšenia primárnej a sekundárnej deviácie. Primárnou deviáciou sa označuje akékoľvek správanie jednotlivca, ktoré spôsobuje, že ho iní označia za devianta. Sekundárnou deviáciou je akékoľvek správanie jedinca, ktoré je reakciou na jeho označenie za devianta. Ak sa niekto dopúšťa deviantného správania, často sa mu prisudzuje vplyv sociálneho prostredia, ktoré mu je vlastné. Vtedy možno povedať, že nič iné sa od daného človeka s odchýlnym správaním ani nedalo čakať vzhľadom na príslušné sociálne prostredie. Ak sa ešte takéto deviantné správanie opakuje, potom už môže jedinec robiť čo chce, jeho správanie bude onálepkované ako negatívne (podľa Ondrejko, 1995). Jednou zo základných premisí teórie labelling approach je Thomasov teorém: Pokiaľ určitú situáciu definujeme ako reálnu, stáva sa reálnou vo svojich dôsledkoch. Barrata (1995) modifikoval tento teorém vo vzťahu ku kriminalite: Ak je určitá osoba alebo skupina označená ako kriminálna (a majoritná spoločnosť následne k takej osobe alebo skupine pristupuje ako ku kriminálnej), môže také označenie (etiketa) pôsobiť ako „návod ku kriminálnemu konaniu“. Označenie určitej skupiny (aj v prípade Rómov) ako kriminálnej skupiny potom funguje ako sebanaplňujúce sa proroctvo. Moravec to potvrdzuje tvrdením, že „rómska problematika“ je z časti masívnou grotesknou manifestáciou mechanizmu sebanaplňujúceho sa proroctva“ (2006, s. 25). Niekoho, koho väčšinové okolie považuje za Róma, označíme ako „neprispôsobivého“ (lenivého, nepracovitého atď.), čím sa ale tento človek dostane do situácie, ktorú nedokáže zvládnuť a skutočne sa následne medzi „neprispôsobivých“ zaraďuje (ibid., s. 26). Tieto účinky označenia niekoho za devianta sú spojené so segregáciou človeka zo spoločnosti.

Autormi tzv. **teórie neutralizácie** (Neutralisation Theory) sú Matza a Sykes. Základ tejto teórie spočíva v tvrdení, že ľudský život je akési kontinuum, ktoré začína absolútnou slobodou a končí absolútnou poslušnosťou (restraint). Na tomto kontinuu sa človek pohybuje z jedného extrému správania k inému extrému.⁷ Matz a Sykes hovoria o „neutralizačných technikách, ktoré delikvent konštruuje ako ospravedlnenie svojho sociálneho zlyhania“ (podľa Heretik, 1994, s. 50):

- popieranie zodpovednosti (odvoláva sa na objektívne príčiny: „To nie je môj pokles“)
- popieranie škody (znižuje význam trestnej činnosti: „Prečo sa každý robí ukrivdeným, veď oni majú peniaze“ /napríklad majorita – pozn. autora/);
- popieranie významu obete (poukazovanie na negatíva poškodeného: „Majú, čo chceli“ /napríklad majorita – pozn. autora/);
- odsudzovanie autorít (poukazovanie na ľudí s vyšším sociálnym statusom, ktorí sa tiež dopúšťajú trestnej činnosti a nie sú za to stíhaní /napríklad majorita – pozn. autora/);
- zdôrazňovanie vlastnej lojality (ospravedlnenie trestného činu s poukázaním na vyššie záujmy, napríklad obetovanie sa pre rodinu).

K najnovším kriminologickým teóriám patrí **teória racionálneho výberu**. Túto teóriu môžeme zaradiť k fenomenologickým teóriám. Ako píše Felson a Clarke, tieto nové teórie trestnej činnosti sa opierajú „o pojem ‚príležitosti‘, vyzdvihujú princípy, ktoré úzko súvisia so skutočným svetom, ľahko sa vysvetľujú a učia a možno ich ihneď uplatniť v praxi“ (Felson – Clarke, 2003, s. 5). Hľadisko racionálneho výberu sa snaží dívať na svet očami delikventa a pochopiť, ako delikvent dochádza k rozhodnutiu o kriminálnom správaní, ktoré vychádza z konkrétnej potreby a je viazané na určité prostredie, ktoré umožňuje túto potrebu uspokojiť. Felson a Clarke (2003) však uznávajú, že významnými príčinami trestnej činnosti sú okrem príležitostí aj individuálne či sociálne premenné.

⁷ Dostupné na: www.hewett.norfolk.sch.uk/curric/soc/crime/sykes_ma.htm

Keďže kriminologických teórií je nesmierne veľa, vybrali sme iba tie základné a tie, ktoré by mohli byť vysvetlením aj kriminality Rómov.⁸

3.4 Znaký a faktor kriminality Rómov

Uhrín hovorí o nepripravenosti Rómov na „nové podmienky“ po roku 1989: „Kým rómska kriminalita sa v 50., 60. a 70. rokoch „vyčerpala“ tradičnými krádežami (domácich zvierat) a malými podvodmi (čo sa podľa rómskeho hodnotového systému prezentovalo ako prejav šikovní, /Cigánom sám Boh dovolil kraďnúť/), diapazón rómskej kriminality je v posledných rokoch oveľa menej idylický“ (Uhrín, 1995, s. 37).

Ukazuje sa priama súvislosť: čím nižšia úroveň života, tým vyšší je výskyt kriminality. Príčiny vysokej kriminality Rómov majú jadro predovšetkým v ich spôsobe života. Vždy mali ťažký život a krádeže im často slúžili ako zdroj obživy. To ostalo až do dnešných čias. Sme si vedomí, že existuje kriminalita, ktorá sa vyskytuje v sociálnych skupinách, v ktorých sú výrazne zastúpení Rómovia. To znamená, že existuje kriminalita, ktorá je typická pre chudobných Rómov, ale neznamená to, že je to kriminalita rómska. Ak by existovala typická rómska kriminalita, museli by sme ju nájsť vo všetkých sociálnych vrstvách rómskej spoločnosti. Tak to však nie je (Bán – Majchrák, 2009).

Šúryová (2001) uvádza tieto znaký kriminality Rómov:

1. Rómovia začínajú páchať trestnú činnosť už mladiství, ale i maloleté osoby do 15 rokov.
2. Rómovia páchajú trestnú činnosť väčšinou bez prípravy, využívajú prostredie či situácie.
3. Na ich trestnú činnosť majú veľký vplyv alkohol a iné drogy.
4. Najčastejším druhom kriminality u Rómov je majetková trestná činnosť.
5. Rómovia majú najväčší podiel na páchaní mravnostnej kriminality.
6. Rómovia páchajú trestnú činnosť najčastejšie v skupinách.

⁸ Viac o kriminologických teóriách sa dozvieme v publikáciách Holcra (2008), Heretika (1994), Ondrejkočí (2000) a iných.

7. Formy, metódy a spôsoby páchania trestnej činnosti sú väčšinou jednoduché a priamočiare.

Môžeme ešte doplniť:

8. Trestnú činnosť najčastejšie páchajú Rómovia so základným, resp. učňovským vzdelaním.

Matoušek a Kroftová (1998) zistili, okrem iných, aj tieto sprievodné znaky delikventne jednajúcich mladistvých Rómov:

- veľkorodina s nízkym príjmom,
- preplnený byt, zlé hygienické podmienky,
- veľký počet negramotných rodičov,
- zanedbaná kontrola detí,
- trestná činnosť u dospelých členov rodiny,
- horšie výsledky v IQ testoch,
- záporný vzťah ku škole.

Krištof tiež hovorí o majetkovej kriminalite ako najčastejšom druhu kriminality Rómov, ale zároveň zdôrazňuje faktor nepriameho páchatel'stva. Na majetkovom prospechu sa väčšinou podieľa „celá (veľko)rodina stíhaného páchatela a v rámci solidárnej siete ho exkuluje a vytvára prostredie, v ktorom trestný čin a následný výkon trestu je v skutočnosti jednou z možností zaujatia miesta v hierarchii postavenia a zásluh. V tomto je rómska kriminalita skutočne odlišná od kriminality majority, v ktorej je páchatel výkonom trestu trvalo (negatívne) stigmatizovaný“ (Krištof, 2006, s. 159).

Tabuľka 6: Najčastejšia trestná činnosť rómskych páchatelov

	Expert 1	Expert 2	Expert 3	Expert 4	Expert 5
Ženy	krádeže podvody	krádeže úverové podvody • ohrozovanie mravnej vý- chovy mládeže	majetková	majetková • ohrozovanie mravnej vý- chovy mládeže (záškoláctvo)	majetková
Muži	krádeže lúpeže mravnostné	krádeže lúpeže úverové pod- vody ublíženie na zdraví úžera	násilná majetková	násilná majetková	násilná majetková pohlavné zneužívanie
Mladiství do 18 rokov	krádeže • lúpeže	krádeže lúpeže ublíženie na zdraví	násilná majetková	násilná majetková	násilná majetková

Najčastejšími trestnými činmi u Rómov sú podľa nami oslovených expertov majetková trestná činnosť (krádeže), lúpeže, podvody. Experti 2 a 4 ešte uviedli ohrozovanie mravnej výchovy mládeže (záškoláctvo) u žien a experti 1 a 5 aj mravnostnú trestnú činnosť u mužov.

U mužov a mladistvých páchatelov do 18 rokov je výrazne zastúpená aj násilná trestná činnosť.

Experti nám potvrdili aj rozdiely v kriminalite Rómov a kriminalite Nerómov.

Tabuľka 7: Rozdiel medzi kriminalitou Rómov a Nerómov

	Expert 1	Expert 2	Expert 3	Expert 4	Expert 5
Rozdiel medzi kriminalitou Rómov a Nerómov	áno - druh TČ u R: násilná a majetková TČ neplánovaný, nepremyslený spôsob vykonania TČ u R R viac používajú silu, násilie R sa uspokojí s menším ziskom	áno - neplánovaný, nepremyslený spôsob vykonania TČ u R (okamžitá potreba či situácia) - R sa uspokojí s menším ziskom (uspokojenie základných potrieb)	áno - častejšia recidíva R R sa uspokojí s menším ziskom (majorita: väčší finančný profit)	nie (iba ak v regióne)	áno - druh TČ u R: majetková TČ, pohlavné zneužívanie - drobná kriminalita u R - ignorovanie zákonnej veľkovej hranice beztretnosti pri pohlavnom styku u R

Všetci experti (okrem experta 4) si myslia, že medzi kriminalitou Rómov a Nerómov je rozdiel. Expert 4 síce udáva negatívnu odpoveď, ale ako sám píše: „Myslím si, že nie. I keď by som uvažovala o tom, v akom regióne Slovenska by sa takýto prieskum uskutočnil (napríklad na východe Slovenska sa tzv. majetkovej kriminality dopúšťajú najmä rómski spoluobčania).“ Toto tvrdenie súvisí aj s názormi expertov 1 a 5, ktorí udávajú rozdiel v druhoch trestnej činnosti medzi Rómami a Nerómami a objavuje sa tu hlavne majetková trestná činnosť u Rómov. Avšak všetci experti, ktorí sa vyjadrili kladne, poukazujú na fakt, že Rómovia sa v majetkovej trestnej činnosti uspokojia s menším ziskom. Páchajú väčšinou tzv. drobnú kriminalitu. Táto kriminalita je menej sofistikovaná, často neplánovaná, nepremyslená, podmienená okamžitou potrebou či situáciou. Expert 3 udáva aj faktor častejšej recidívy u Rómov. Aj Krištof píše o vysokej miere recidívy u Rómov a tiež o „úplnej neúčinnosti nápravných výchovného a sankčného účelu výkonu trestu“ (2006, s. 163). Vysvetlením by možno mohla byť v teórii spomínaná iná hodnotová orientácia v antisvete rómskych osád.

Kriminogénne faktory rómskej populácie

Na tomto mieste zhrnieme kriminogénne faktory Rómov z málo podnetného sociálneho prostredia podľa Šúryovej (2001):
faktory vyplývajúce zo sociálneho postavenia Rómov,
sociokultúrne špecifiká,
typické motivačné faktory páchania trestnej činnosti Rómov.

Faktory vyplývajúce zo sociálneho postavenia Rómov

Šúryová (2001, s. 484) delí faktory, ktoré vyplývajú zo sociálneho postavenia Rómov nasledovne:

A. Periférne postavenie v spoločnosti

Toto periférne postavenie Rómov v spoločnosti by sme mohli chápať ako periférne postavenie v psychickom alebo vo fyzickom zmysle. Vo fyzickom zmysle môžeme chápať ako periférne postavenie Rómov v spoločnosti ich bývanie. Za posledných 20 rokov sa táto segregácia podľa bydliska posilnila. V súčasnosti sa rozlišujú tri typy osídlenia Rómov, osídlenia vo vnútri obce, osídlenia na okraji obce a segregované osídlenia. Až 70 % Rómov žije v takom prostredí, kde žijú výlučne alebo v prevažnej miere rómske rodiny, a ďalších 20 % Rómov žije v prostredí, kde sa v rovnakom pomere nachádzajú rómske i nerómske rodiny.⁹ Z celkového počtu 803 rómskych osídlení sú najpočetnejším typom osídlenia na okraji obce, ktorých je až 324 (40,4 % všetkých osídlení). Na druhom mieste sú osídlenia vo vnútri obcí, ktorých je celkovo 246 (30,7 % všetkých osídlení) a tretie miesto pripadá na segregované osídlenia s počtom 233 (16,6 % všetkých osídlení).¹⁰

Podľa *Dlhodobej koncepcie bývania pre marginalizované skupiny obyvateľstva a modelu jej financovania* z 19. septembra 2006¹¹ mestské a obecné koncentrácie, tzv. „mestské getá“ predstavujú v súčasnosti takmer etnicky homogénne štvrte, ktorých obyvatelia žijú v uzavretom

⁹ Dostupné na: www.foruminst.sk/publ/nekusz/2003_sk_6.pdf

¹⁰ Dostupné na: www.minv.sk/?atlas_2013

¹¹ Dostupné na: www.romovia.vlada.gov.sk

geografickom priestore oddelene od ostatného obyvateľstva. Mestské a obecné koncentrácie tvoria niekedy aj samostatné ulice alebo zoskupenia domov, ktoré sú urbanisticky integrálnou súčasťou obce, ale zo sociokultúrneho hľadiska tvoria samostatný útvar.

Najviac rómskych obyvateľov býva v rozptyle medzi majoritným obyvateľstvom, podľa odhadu 187 305 Rómov, čo je 46,5 % z celkového odhadovaného počtu Rómov. Druhou najpočetnejšou skupinou sú obyvatelia rómskych osídlení na okraji obce, ktorých je podľa odhadov 95 020 (23,6 % z celkového odhadovaného počtu Rómov). Počet obyvateľov segregovaných osídlení predstavuje 73 920, čo tvorí 18,4 % všetkých odhadovaných Rómov. Najnižší počet Rómov býva v rómskych osídleniach vo vnútri obce, podľa odhadov 46 496 Rómov, čo tvorí 11,5 % všetkých odhadovaných Rómov.¹²

Uspokojovanie potrieb bývania sociálne odkázaných občanov žijúcich v uvedených osídleniach predstavuje problém, pretože kvalitatívna úroveň ich obydli je väčšinou hlboko pod štandardom bývania. Značnú časť obydli v týchto osídleniach tvoria chatrče postavené z dreva, hliny, plechu, ktoré nevyhovujú platným technickým normám a hygienickým predpisom. Väčšina týchto osídlení zápasí s problémami nedostatočnej technickej infraštruktúry – nízka kvalita vody, chýbajúca kanalizácia, elektrifikácia a plynofikácia, nedostatočná kvalita ciest, chýbajúce elektrické verejné osvetlenie a občianska vybavenosť. Mnohé osídlenia nemajú vysporiadané vlastnícke vzťahy k pôde, čo vyvoláva problémy pri legalizácii rozvoja týchto obytných zón.

Na Slovensku je „46 osídlení, ktoré nemajú takmer žiadnu technickú infraštruktúru, t. j. nemajú vodovod, kanalizáciu, plyn a asfaltovú prístupovú cestu. Z inžinierskych sietí je najdostupnejšia elektrina (91 % osídlení) a najmenej dostupná je kanalizácia (81 % osídlení nemá vôbec kanalizáciu). Na vodovod je napojených 39 % obydli, plyn používa 15 % obydli a 20 % osídlení nemá asfaltovú prístupovú cestu“.¹³

Uhl podrobuje bytovú politiku obcí veľkej kritike, pretože obce vylučujú sociálne slabších do kategórie menej nákladného bývania. „V rámci maximálnej efektivity nákladov sústreďuje obec takéto osoby do jednej

¹² Dostupné na: www.minv.sk/?atlas_2013

¹³ Dostupné na: www.romovia.vlada.gov.sk

lokality, kde takto vzniká ghetto“ (Uhl, 2006, s. 75), alebo ich určitými krokmi odsťahujú mimo územie danej obce, väčšinou do menších obcí, kde tiež vzniká ghetto. To znamená, že ghetto sa takto „teritorializuje a konzervuje, pričom jeho obyvatelia sa na jeho podmienky adaptujú natoľko, že strácajú snahu o ukotvenie mimo ghetta“ (ibid.). A ako sme už spomínali, segregované obydlia sú najviac ohrozené sociálnym vylúčením. Myslíme si, že práve takéto segregované obydlia sú „časovanou bombou“ vo vzťahu ku kriminalite.

Aj nami oslovení experti hovoria o nevhodných bytových pomeroch a nepriaznivej ekonomickej situácii rómskych páchatel'ov. O bytových pomeroch svojich klientov píšú experti ako o zanedbanom, často preľudnenom, sociálne a hygienicky nevyhovujúcom prostredí. Ekonomická situácia páchatel'ov spočíva v pomoci v hmotnej núdzi s príspevkami alebo sú poberateľmi štátnych sociálnych dávok, a to rodičovského príspevku, prídavku na dieťa atď. Väčšinou im nevzniká ani nárok na podporu v nezamestnanosti. Avšak jeden z expertov nepriamo hovorí o zlom hospodárení s financiami. Expert 3 píše: „Financie z dávky minú už v prvých dňoch po ich získaní (nákup potravín, alkoholu, hodovanie) a nasledujúce dni sú odkázaní na iné zdroje obživy (tu je najväčší predpoklad na páchanie trestnej činnosti majetkového charakteru).“

Ešte by sme chceli poukázať na experta 3, ktorý hovorí o väčšinou nepriaznivej situácii rómskych páchatel'ov. Vo svojej praxi sa totiž stretáva s klientmi, ktorí chodia veľmi moderne oblečení, ale nemajú peniaze na vrátenie škody, ktorú spôsobili. Ďalším prípadom je klient, ktorý „celý život pracoval na železnici, udáva slušnú životnú úroveň, postavený rodinný dom, poberanie starobného dôchodku, napriek tomu má jedenásť záznamov v registri trestov“. Ďalším problémom je vzdelanie páchatel'ov. Všetci experti sa zhodujú, že rómski páchatelia často nemajú ukončenú ani ZŠ.

Tabuľka 8: Situácia rodín, z ktorých pochádzajú rómski páchatelia

	Expert 1	Expert 2	Expert 3	Expert 4	Expert 5
Členovia rodiny, ktorí páchajú TČ	všetci	všetci	všetci	otec, syn (synovia)	otec, syn (synovia)
Bytové pomery	nevhodné	nevhodné	nevhodné	nevhodné	nevhodné
Ekonomické pomery	nepriaznivé	väčšinou nepriaznivé	nepriaznivé	nepriaznivé	nepriaznivé
Vzdelanie páchatelov	ukončené, resp. neukončené ZŠ	ukončené, resp. neukončené ZŠ	ukončené, resp. neukončené ZŠ, 15 % negramotných R, špeciálne ZŠ	ZŠ, resp. špeciálne ZŠ	ZŠ (80 – 85 %) UV (10 – 13 %)

S problémami s bývaním úzko súvisia aj ďalšie problémy, ktoré udávajú aj experti. Týmito problémami, ktoré experti označili ako najčastejšie, sú nezamestnanosť (4-krát), zlá hygiena (3-krát), drogy, alkohol, násilie v rodinách (2-krát) a tiež nízka prístupnosť a sociálna izolovanosť rómskych rodín (1-krát).

Tabuľka 9: Problémy v rodinách rómskych páchatelov

	Expert 1	Expert 2	Expert 3	Expert 4	Expert 5
Nízka prístupnosť					x
Nezamestnanosť		x	x	x	x
Sociálna izolovanosť					x
Sociálna odkázanosť					x
Násilie	x	x			
Alkohol	x	x			
Zlá hygiena		x	x		x
Drogy	x			x	

B. Vzdelanie

Rómovia všeobecne majú veľmi nízku vzdelanostnú úroveň (Rómovia zo sociálne nevhodného prostredia). Na jednej strane je to aj dôsledok ich postoja k vzdelaniu ako k hodnote. Nedokážu pochopiť vzťah medzi vzdelaním, zamestnaním a vyšším sociálnym statusom. Ako hovorí Magdolenová (2007), vzdelanie je hodnotou len pre strednú a vyššiu vrstvu Rómov. V tej nižšej vrstve rodič vníma vzdelanie ako príťaž. Predpokladá, že príčinou je akási ich sebaľútosť, akýsi blok typu, že *„ja sa vzdelávať nemôžem, lebo som Róm“*. A okrem toho tvrdí, že niektorým rodičom to aj vyhovuje. „Rómovia sa boja o svoje deti, občas ich ani nechcú pustiť mimo osady. A radšej budú toľko chodiť za riaditeľom špeciálnej školy, kým nevybavia, že dieťa bude chodiť namiesto normálnej do špeciálnej základnej. Ak im vytknete, že potom to dieťa nebude v živote úspešné, odpovedia: „No a čo, aj my sme tam chodili “ (Magolénová, In www.sme.sk). Ďuričková poukazuje na výsledky výskumu týkajúce sa vzdelávania Rómov:

- rómske deti 30-krát častejšie ukončujú povinnú školskú dochádzku skôr ako v 8. ročníku,
- takmer 90 % Rómov neprekročilo hranicu základného vzdelania,
- rómske deti dostávajú 5-krát častejšie zníženú známku zo správania,
- rómski žiaci prepadávajú 14-krát častejšie ako nerómski,
- v 1. ročníku ZŠ prepadá 22 % rómskych detí,
- 42 % rómskych detí navštevuje špeciálnu základnú školu (Ďuričková, 2000).

Tieto čísla sú hrozivé a ďalší odborníci pokračujú. Výskum Hornáka (2001) priniesol ďalšie závažné zistenia:

- 23,81 % opýtaných rómskych rodičov priznáva negramotnosť a 26,19 % je pologramotných,
- až 93 % prospechovo slabších žiakov (tí, ktorí mali na vysvedčení aspoň jednu štvorku) pochádza z rodín s najnižším príjmom,
- prospechovo slabší žiaci mali 46,34 % otcov a 59,52 % matiek s neukončeným základným vzdelaním.

Výskum Hroncovej a Šebiana (2006) dokonca potvrdil koreláciu medzi páchaním trestnej činnosti a nízkou vzdelanosťou Rómov. Varujúcou skutočnosťou je, že podiel detí a mladistvých na celkovej kriminalite rómskeho etnika predstavoval skoro 40 %. Musíme konštatovať, že vzdelanie Rómov predstavuje obrovský problém vo vzťahu ku kriminalite. Je naozaj nutné zvyšovať vzdelanostnú úroveň Rómov. Dôležitá je aj preto, lebo edukácia je podmienkou rozvoja každého ľudského spoločenstva, ale aj nevyhnutnou potrebou osobnostného rastu človeka, pripravujúceho sa na svoj vlastný život a na začlenenie sa do spoločnosti. Väčšina Rómov však význam vzdelania podceňuje a neuvedomuje si, že výchova a vzdelávanie je jedinou cestou, ako sa dostať nielen z materiálneho, ale aj duchovného nedostatku (Balvín a kol., 2000). Rosinský dokonca neodporúča pri edukácii rómskych žiakov motivovanie zdôrazňovaním potreby vzdelania. „Túžba po vzdelaní je na poslednom mieste v ich hierarchii motívov učenia a pôsobí na nich demotivačne“ (Rosinský, 2006, s. 226).

Aj u našich respondentoch sa preukázalo, že hoci si odsúdení Rómovia a Rómkynia uvedomujú potrebu vzdelania, aj tak ho nepreferujú ako hodnotu.

Tabuľka 10: Vzdelanie respondentiek v ÚVTOS Nitra – Chrenová

Vzdelanie respondentiek	Početnosť	Relatívna početnosť (%)	Kumulatívna početnosť (%)
základné – ukončené	62	50,4	50,4
základné – neukončené	16	13,0	63,4
vyučenie – bez maturity	35	28,5	91,9
vyučenie s maturitou	1	,8	92,7
stredoškolské s maturitou	9	7,3	100,0
vysokoškolské	0	0	100,0
spolu	123	100,0	

Odsúdené Rómkynia, naše respondentky, väčšinou majú základné vzdelanie, či už ukončené, alebo neukončené (63,4 %), a mnohé respondentky uviedli ako ukončené základné vzdelanie špeciálnu školu. Len 8,1 %

odsúdených Rómok má absolvovanú maturitu, čo predstavuje 10 žien zo 123.

Tabuľka 11: Vzdelanie respondentov v ÚVTOS Leopoldov

Vzdelanie respondentov	Početnosť	Relatívna početnosť (%)	Kumulatívna početnosť (%)
základné – ukončené	33	55,0	55,0
základné – neukončené	14	23,3	78,3
vyučenie bez maturity	13	21,7	100,0
vyučenie s maturitou	0	0,0	100,0
stredoškolské s maturitou	0	0,0	100,0
vysokoškolské	0	0,0	100,0
spolu	60	100,0	

Zo získaných údajov sme zistili, že 55 % respondentov (33 odsúdených) má ukončené základné vzdelanie, v 23 % (14 odsúdených) išlo o neukončené základné vzdelanie. Vyučenie bez maturity nám uviedlo 13 respondentov, čo predstavovalo 22 % z prieskumnej vzorky. Je však zaujímavé, že 8,1 % žien má vzdelanie s maturitou a z mužov ani jeden. Keď si všimneme, až 63,4 % žien udáva základné vzdelanie (či už ukončené, alebo nie) a 73,3% mužov. U mužov je to skoro $\frac{3}{4}$. To môže znamenať veľmi malú zamestnateľnosť týchto Rómov a s tým súvisiace nízke príjmy.

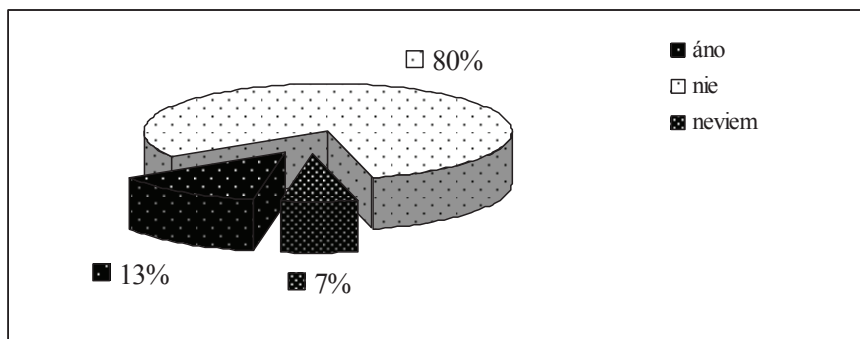
Nízke vzdelanie respondentov môže mať celý rad vysvetlení, ktoré sa kumulujú. Patrí sem i príčina, ktorá predpokladá nízku vzdelanostnú úroveň rodičov. Druhou príčinou je mnoho prekážok, s ktorými sa rómske deti stretávajú pri vstupe do školy a na základe ktorých nezískajú motiváciu do ďalšieho vzdelávania. Ďalšou možnou príčinou je chudoba a nezamestnanosť Rómov, vďaka ktorým sa deti hanbia alebo nemôžu chodiť do školy, čo predpokladá subjektívne i objektívne príčiny. Chceli sme však aj vedieť, či u respondentiek a respondentov existuje motivácia k ďalšiemu vzdelávaniu.

Tabuľka 12: Je dostačujúce Vaše momentálne školské vzdelanie?
(ÚVTOS Nitra – Chrenová)

	Početnosť	Relatívna početnosť (%)	Kumulatívna početnosť (%)
áno	69	58,0	58,0
nie	50	42,0	100,0
neodpovedala	4		
spolu	123		

Je však prekvapujúce, že 63,4 % respondentiek má ukončené alebo neu- končené základné vzdelanie, 28,5 % ich má učňovské vzdelanie bez ma- turity a až 58,0 % hovorí o tom, že ich vzdelanie je pre ne dostačujúce. „Len“ 42 % odsúdených si uvedomuje, že pre ich život je ich vzdelanie nedostačujúce. Je však otázkou, či sa tieto respondentky so svojou situ- áciou zmieria, alebo budú na sebe pracovať a vzdelávať sa. Muži nemajú záujem zvýšiť si vzdelanie ani počas výkonu trestu.

Graf 2: Záujem odsúdených zvýšiť si vzdelanie počas výkonu trestu

Zo získaných údajov môžeme konštatovať, že u odsúdených Rómov vo veľkej miere (80 %), čo predstavovalo 48 respondentov z prieskumnej vzorky, nemá záujem zvyšovať si vzdelanie vo výkone trestu. Túto mož- nosť má záujem v prípade možnosti využiť iba 8 odsúdených (13 %).

Odsúdení z prieskumnej vzorky (60 odsúdených) nám v dotazníku uviedlo, že má v prevažnej miere základné vzdelanie (33 odsúdených, 55 % ukončené, a 14 odsúdených, 23 % neukončené). Otázkou dôležitosti hodnoty vzdelania sme zistili, že táto hodnota u odsúdených nepatrí k preferovaným hodnotám, keďže z celkového počtu nám 62 % (37 odsúdených) uviedlo zápornú odpoveď. Zvýšiť si vzdelanie počas výkonu trestu neprejavuje 48 odsúdených (80 %). Ukazuje sa, že jedným z predpokladov na úspešné zaradenie odsúdených do občianskeho života je úroveň ich odborného vzdelania. Z praxe je zrejmé, že značná časť odsúdených nie je po vzdelanostnej stránke dostatočne pripravená na život v spoločnosti, čo vo výraznej miere prispieva k páchaniu trestnej činnosti. Získané informácie nám reprezentujú vo veľkej miere nezaujím vzdelávať sa, resp. zvyšovať si vzdelanie vo výkone trestu, i keď odsúdení tieto možnosti počas výkonu trestu majú možnosť využiť.

U žien, respondentiek, sme sa opýtali na dôležitosť vzdelania aj pre ich deti.

Tabuľka 13: Aké vzdelanie potrebuje Vaše dieťa?

Vzdelanie dieťaťa	Početnosť	Relatívna početnosť (%)	Kumulatívna početnosť (%)
také isté ako Vaše	11	9,6	9,6
vyššie ako Vaše	104	90,4	100,0
neodpovedala	8		
spolu	123		

Až 90,4 % respondentiek udáva, že ich deti by mali mať vyššie vzdelanie ako ony, čo je pochopiteľné, pretože, ako sme už spomínali, naše respondentky vykazovali veľmi nízky stupeň vzdelania. 9,6 % rómskych žien označilo, že ich deti potrebujú rovnaké vzdelanie ako ony samé a ani jedna respondentka nevyznačila možnosť, že jej dieťa by malo mať nižšie vzdelanie ako ona.

Na záver by sme mohli povedať, že Rómky si na jednej strane uvedomujú potrebu a dôležitosť školského vzdelania, pravdepodobne hlavne pre svoje deti, ale na strane druhej ony samy sú so svojím vzdelaním

spokojné, aj keď je to jedna z príčin ich nezamestnanosti. Problém tiež je, že Rómovia nemajú školské vzdelanie interiorizované ako hodnotu a to má za následok nedostatočnú motiváciu vzdelávať sa.

Zamestnanie

U rómskeho obyvateľstva je nezamestnanosť ešte väčší problém ako u majoritnej časti

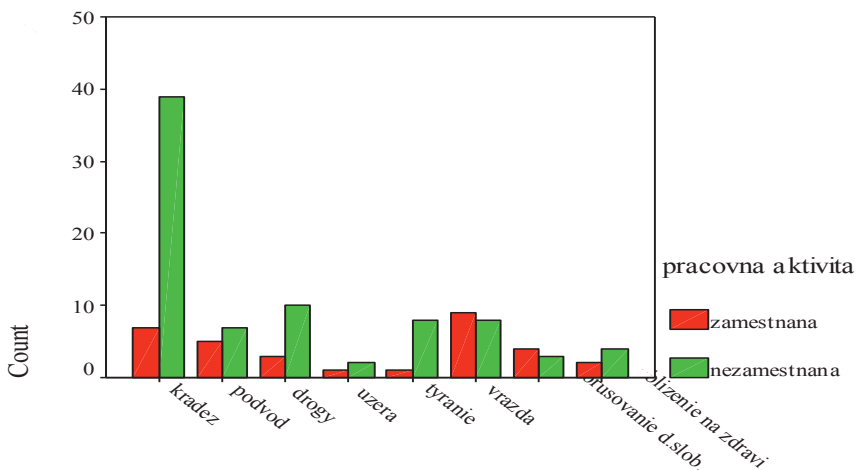
- spoločnosti, pretože tu platí tzv. teória rady, ktorá ešte stále platí pri prijímaní Rómov do zamestnania. Jurásková identifikovala základné faktory, ktoré v súčasnosti vytvárajú a udržujú marginalizované a vylúčené postavenie Rómov na pracovnom trhu:
- nízka vzdelanostná a kvalifikačná úroveň – ako píše Selická (2006), nástupom industrializácie prišlo ku kumulácii hendikepov a Rómovia sa umiestňovali medzi nižšími sociálnymi kategóriami. Veľká väčšina z nich patrí z hľadiska socioprofesionálneho statusu do kategórie nekvalifikovaných zamestnaní bez odborného či všeobecného stredného vzdelania;
- prítomnosť skrytej diskriminácie voči rómskemu etniku zo strany majority, resp. zamestnávateľov (povesť nespoľahlivých pracovníkov, bez pracovnej morálky, disciplíny a motivácie);
- nízky status bývania, životných podmienok a nevyhovujúci zdravotný stav – rómske príbytky, okrem toho, že sú preľudnené, sú často po hygienickej stránke absolútne nevyhovujúce a ich sanitárne vybavenie je rovnako nepostačujúce. To výraznou mierou vplýva na zdravotný stav obyvateľov takýchto príbytkov a na reprodukciu pracovnej sily;
- trvalo vysoká miera (dlhodobej) nezamestnanosti a s tým súvisiaca devastácia ľudského kapitálu a strata pracovných návykov.¹⁴

Aj UNDP (rozvojový program OSN) a ILO (Medzinárodná organizácia práce) považujú tieto faktory vo svojej štúdii pod názvom *Únik z pasce závislosti o ekonomickej a sociálnej situácii Rómov v piatich*

¹⁴ Dostupné na: http://www.euractiv.sk/rovnost-sanci/analyza/diskriminacia-romov-na-trhu-prace_ek5ho

transformujúcich sa krajinách strednej a východnej Európy (UNDP, 2003) za základné, ale tiež poukazujú na to, že Rómovia, ktorí tvorili respondentov v tejto štúdii, mali vo všeobecnosti tendenciu podceňovať objektívne požiadavky trhu práce a preceňovať vplyv svojej etnickej príslušnosti. UNDP/ILO upozorňuje, že „skutočným problémom je určiť, kde sa končí nedostatočná kvalifikácia a začína sa etnická diskriminácia“ (UNDP, 2003). Musíme súhlasiť však aj s Moravcom (2006), ktorý hovorí, že ľudia, ktorí sú zadlžení a na ich mzdu je uvalená exekúcia, nemajú motiváciu získať trvalé zamestnanie, pretože o svoj príjem aj tak prídu.

Predpokladáme, že naše respondentky najčastejšie páchali trestnú činnosť aj z dôvodov svojej nezamestnanosti, kedy dostávali len sociálne dávky, resp. boli bez príjmu. Najčastejším trestným činom, za ktorý boli respondentky vo výkone trestu, bola krádež (až 40,7 %). Nasleduje trestný čin vraždy (15,0 %), nedovolená výroba a držanie omamných a psychotropných látok, jedov a prekurzorov (11,6 %) atď. Tak ako sme predpokladali, najčastejšie sa trestného činu krádeže dopúšťali respondentky, ktoré boli nezamestnané a poberali podporu v nezamestnanosti alebo sociálnu dávku, a nezamestnané respondentky, ktoré nemali žiaden príjem (až 84,8 % z tých, ktoré spáchali trestný čin krádeže). Zo všetkých nezamestnaných respondentiek, ktoré pred výkonom trestu poberali podporu v nezamestnanosti alebo určitú formu sociálnej dávky, bola skoro polovica (45,9 %), ktorá spáchala trestný čin krádeže. A viac ako polovica (55,0 %) nezamestnaných odsúdených Rómov, ktoré boli bez príjmu, tiež udali spáchanie tohto trestného činu. To predikuje tvrdenie, že tieto Rómky žijú v zlej ekonomickej situácii a nedokážu si zabezpečiť statky, ktoré potrebujú, resp. chcú.

Za aký trestný čin ste vo výkone trestu?

V grafe 3 sme zhrnuli pracovnú aktivitu do dvoch premenných, a to „zamestnaná“ a „nezamestnaná“. „Zamestnaná“ nám zahŕňa ženy, ktoré boli pred nástupom do výkonu trestu zamestnané v trvalom pracovnom pomere alebo boli zamestnané na dobu určitú ako napríklad brigádnici. Premenná „nezamestnaná“ nám predstavuje ženy, ktoré boli pred nástupom do výkonu trestu nezamestnané, poberajúce podporu v nezamestnanosti alebo sociálne dávky, alebo boli bez finančného príjmu. Nezamestnané respondentky (pred nástupom do výkonu trestu) majú vyššiu početnosť v zastúpení trestných činov krádeže (39 oproti 7), týrania (8 oproti 1), nedovolenej výroby a držania omamných a psychotropných látok, jedov a prekurzorov (10 ku 3), podvodu (7 ku 5) a úžery (2 ku 1). Trestné činy, pri ktorých vyšlo vyššie zastúpenie zamestnaných žien, boli trestný čin vraždy (9 ku 8) a porušovanie domovej slobody (4 ku 3), ale tu nie sú veľmi veľké rozdiely.

Môžeme povedať, že trestnú činnosť páchali väčšinou nezamestnané respondentky a najčastejší trestný čin bol trestný čin krádeže.

Násilná asimilácia

V 50. a 60. rokoch došlo na Slovensku k násilnému búraníu rómskych osád a násilnému sťahovaniu Rómov do nových lokalít. Toto všetko sa dialo bez akejkoľvek prípravy. Prestahovali ich do nových domov a následne sa rozbila vnútorná štruktúra ich komunity. Tá totiž dovtedy fungovala a napríklad na Balkáne funguje dodnes na jasne vybudovaných pravidlách. Keď sa narodilo dieťa, bolo od prvého momentu jasné, akú sociálnu úlohu bude v tej štruktúre zohrávať. Magdolenová (2007) sa domnieva, že toto sme my (rozumej majoritná spoločnosť) rozbili. Tým, že sme ich dali do panelákov, nerešpektovali sme ich pravidlá hry. Napríklad jedna rodina bola rozmiestnená do rôznych lokalít a vedľa mala susedov, s ktorými by nikdy spolu nežila. Logicky sa teda nenávideli a nemohlo to fungovať. To spôsobilo, že časť komunity, ktorá bola vždy v pozícii istej závislosti, sa zrazu ocitla mimo týchto zákonov. Aj Štěchová a Večerka (1991) sa domnievajú, že hlavne zásahmi štátu v 60. rokoch, keď sa robil tzv. rozptyl cigánskeho obyvateľstva, bolo rozbitých mnoho tradičných rómskych komunít. To malo za následok sociálnu dezorganizáciu a s tým nárast rómskej kriminality. Říčan (1998) hovorí o tom, že väčšina rómskej populácie sa násilnou asimiláciou dostala do duchovného a etického vákuu. To znamená, že v súčasnosti sú o to viac ohrozovaní konzumnou mentalitou, alkoholom a inými drogami, gamblerstvom a brakovou mediálnou zábavou.

Členstvo v minoritnej skupine

Rómovia ako etnická menšina sa odlišujú i antropologicky. Hovorí sa o tzv. statuse minority, ktorý môže byť veľmi záťažový a Rómovia potom musia niekedy čeliť nepriateľskému správaniu, predsudkom i nedostatku pochopenia. Možno aj preto je pre Rómov typická skupinová súdržnosť. Súvisí s kolektivismom, sklonom všetky záležitosti riešiť spolu a spoločne sa rozhodovať. Nešťastným dôsledkom mimoriadne vysokej kohézie je aj častá neochota rómskej rodiny a širšej komunity dovoliť jednotlivcovi, aby sa odpútal, aby konal inak ako skupina. Na tento faktor rómskej mentalita narážame v súvislosti s potrebou zlepšiť vzdelávanie a socializáciu rómskej mládeže (Cangár, 2003, s. 54 – 58). So skupinovou súdržnosťou súvisí aj faktor neoznámenia trestného

činu z dôvodu príbuzenskej či vnútrokomunitnej väzby (Krištof, 2006, s. 159). To môže mať za následok aj tvrdenia, že kriminalita Rómov je primárne namierená proti majorite. Na druhej strane existujú tvrdenia, že Rómom, ktorí páchajú kriminalitu proti majorite, sa zvýši prestíž v komunite a dostane sa im väčšieho uznania. Aj Krištof (2006, s. 160) hovorí o trestných činoch krádeže, resp. lúpeže ako o okrádaní majority, ktoré nie je vnímané ako morálne zlé. „Jedná sa však o skupiny, ktoré sú v podstate v permanentnej vojne s okolitým svetom a dôsledne rozdeľuje ľudí na my a oni“ (ibid.). Olašský kráľ Lipa sa dokonca v rôznych českých periodikách vyjadril, že kvalitná olašská nevesta musí byť dobrá „čórkařka“ (zlodejka).

Myslíme si však, že to záleží na danej komunite a že je to individuálne. Môže to súvisieť aj s tradičnou rómskou kultúrou alebo s kultúrou chudoby, kedy môže byť narušená vnútroskupinová kohézia.

Voľný čas

Už spomínaná vysoká nezamestnanosť môže viesť k neefektívnemu tráveniu voľného času, ktoré sa prejavuje nudou, pocitom bezvýznamnosti a pod., hlavne u detí a mládeže. Mladí ľudia v rómskom málo podnetnom prostredí trávajú voľný čas neefektívne. Z výskumu Selickej, Šarvajcovej a Štrbovej (2014) vyplýva, že rómski mladiství najradšej vo svojom voľnom čase hrajú karty, fajčia, poprípade hrajú futbal. Neadekvátne trávenie voľného času vedie k mnohým protispoločenským konaniam.

V tejto súvislosti sme sa pýtali expertov na kriminalitu maloletých. Chceli sme poznať skúsenosti týchto expertov, pretože okrem toho, že neexistujú žiadne štatistiky kriminality Rómov, s kriminalitou maloletých páchatelov je spojená aj vysoká latencia.

Najčastejšími trestnými činmi maloletých Rómov sú krádeže, resp. lúpeže. Je smutné a hrozné zároveň, že všetci naši experti sa zhodli v tom, že príčinou kriminality maloletých Rómov je navádzanie staršími a dospelými Rómami pre ich beztrestnosť. Tu môžeme znovu vidieť vplyv rodiny na kriminalitu svojich (aj maloletých) členov. Ďalšími možnými príčinami sú preberanie vzorov správania od starších, získavanie rešpektu v rovesníckej skupine, byť stredobodom pozornosti.

Tabuľka 14: Trestná činnosť maloletých detí

	Expert 1	Expert 2	Expert 3	Expert 4	Expert 5
TČ maloletých	áno	áno	áno	áno	áno
Príčiny TČ maloletých	• navádzanie staršími a dospelými (beztretnosť maloletých)	• navádzanie staršími a dospelými (beztretnosť maloletých)	• navádzanie staršími a dospelými • preberanie vzorov správania od starších • získanie rešpektu v rovesníckej skupine • byť stre-dobodom pozornosti	• navádzanie staršími a dospelými • preberanie vzorov správania od starších • získanie rešpektu v skupine • odlišné hodnoty a normy ako u majority	navádzanie staršími a dospelými preberanie vzorov správania od starších • odlišné hodnoty a normy ako u majority
Druhy TČ u maloletých páchatelov	• krádeže • lúpeže	• krádeže	• krádeže • lúpeže	• krádeže -porušovanie domovej slobody • záškoláctvo	• krádeže • lúpeže • násilná TČ

Sociokultúrne špecifiká trestnej činnosti Rómov

Sociokultúrne špecifiká vychádzajú a dopĺňajú tradičnú rómsku kultúru, o ktorej sme už hovorili.

Šúryová (2001) uvádza tieto sociokultúrne špecifiká:

1. slabá sebakontrola – Rómovia väčšinou konajú intuitívne, spontánne a veľmi ťažko zvládajú záťažové situácie;
2. strach – je podmienený osobnými skúsenosťami, prípadne skúsenosťou príbuzných či známych. Toto skupinové prežívanie strachu vyvoláva súdržnosť a spolupatričnosť pred ostatnými občanmi;
3. chápanie života s dôrazom na súčasnosť – Rómovi žijú tu a teraz. To, čo bude v budúcnosti, ich nie veľmi zaujíma. Neplánujú a potom nechápu dôsledky. „Tým, že neprikladajú budúcnosti mimoriadny význam, je ťažké ich motivovať tým, že výsledky nejakého úsilia sa pozitívne prejaví neskôr (Cangár, 2003, s. 190). Na druhej strane

však treba povedať, že prvoradým záujmom chudobných Rómov je zabezpečiť si každodenné živobytie tu a teraz. Ako Cangár (2003) ďalej dodáva, s orientáciou na prítomnosť súvisí aj ich nedostatok trpezlivosti a dochvilnosti pri práci, ktorá si to vyžaduje;

4. výchova k iným hodnotám – „Rómovia nemajú vypestované vnútorné zábrany konať trestnú činnosť. Strach z trestu a zo zatknutia, pocit hanby, strata sociálneho postavenia, to všetko Rómom chýba. Byť vo väzení, to nie je pre nich žiadna hanba, pretože väčšina príslušníkov ich spoločenstva bola vo výkone trestu“ (Šúryová, 2001, s. 485). Také hodnoty ako česť či pocit hanby poznajú iba vo vlastnom spoločenstve. „Právne normy berú ako cudzie – heteronómne – vnútorné ich neakceptujú, neuznávajú a ani v správaní nerešpektujú“ (Heretik, 1994, s. 169). Ide napríklad o sexuálny styk pod hranicou 15 rokov, ktoré je často podporované rodinou hlavne u olašských Rómov (Krištof, 2006, s. 160).

Našich respondentiek sme sa tiež pýtali na ich hodnoty (hoci aj len deklarované).

Tabuľka 15: Čo je podľa Vás dôležité pre život rodiny?

Čo je podľa Vás dôležité pre život rodiny?	N	Mean	štd. odchýlka
• byt	112	7,05	1,66
• peniaze	111	6,29	1,59
• vzájomné pochopenie	107	4,88	1,95
• pomoc v rodine	113	4,80	1,90
• zamestnanie	103	4,38	2,11
• mať na seba čas	103	4,13	1,67
• každý deň sa rozprávať	105	3,44	1,71
• pozerať televíziu	101	1,63	1,26

Predpokladali sme, že najdôležitejšou hodnotou budú peniaze. Z ôsmich možných hodnôt, ktorým mohli respondentky dávať body od 1 po 8, peniaze skončili na druhom mieste. Ako prvá hodnota pre odsúdené Rómky sa umiestnil byt. Byt však veľmi úzko súvisí s peniazmi, pretože

väčšina respondentiek, ako predpokladáme, si byt nemôže kúpiť z finančných dôvodov. Zamestnanie ako cesta k peniazom však skončilo na piatom mieste (mean 4,38).

S rodinnými hodnotami sme porovnali životné hodnoty. Tu mohli respondentky označiť tri zo štrnástich hodnôt, ktoré sú pre ne najdôležitejšie.

Tabuľka 16: Životné hodnoty respondentiek

hodnoty	Početnosť	Relatívna početnosť (%)
byť zdravá	93	75,6
mať prácu, ktorá Vás baví	50	40,7
byť čestným a spravodlivým človekom	49	39,8
byť slobodnou a nezávislou	36	29,3
mať prácu, ktorá Vás nadpriemerne zabezpečí	30	24,4
dosiahnuť vysokú životnú úroveň	21	17,1
mať majetok a peniaze	18	14,6
mať veľa priateľov	13	10,6
pohodlný život	12	9,8
mať možnosť neustále sa vzdelávať	10	8,1
mať veľa detí	9	7,3
mať dostatok voľného času	7	5,7
stať sa odborníkom vo svojej profesii	6	4,9
žiť v súlade s náboženskými princípmi	5	4,1

Najčastejšie bola označovaná hodnota „zdravie“, ktorú označilo až 93 respondentiek (zo 123). Inak je toto rozloženie hodnôt veľmi zaujímavé, pretože „mať majetok a peniaze“ nám označilo iba 18 respondentiek, „dosiahnuť vysokú životnú úroveň“ iba 21 respondentiek a „pohodlný život“ dokonca iba 12 Rómk. To by nám mohlo negovať závery, ktoré vyplývajú z rodinných hodnôt, ale uvedomujeme si, že životných hodnôt bolo veľmi veľa a mohlo prísť ku skresleniu. Ďalším možným dôvodom týchto výsledkov by mohlo byť, že pri tejto otázke sa chceli respondentky urobiť „lepšími“ (viď tretie miesto – „byť čestným a spravodlivým

človekom“; 39,8%). Pri predchádzajúcej otázke, keď bolo nutné hodnotiť všetky možné varianty, to bolo pre nich pravdepodobne ťažšie.

Zaujímavé tiež je, že na druhom mieste skončila hodnota „mať prácu, ktorá Vás baví“ (40,7 %), ale „mať možnosť neustále sa vzdelávať“ označilo len 8,1 % respondentiek a „stať sa odborníkom vo svojej profesii“, čo tiež predikuje vzdelávanie, len 4,9 % Rómov. Pri vzdelanostnej štruktúre tohto výberového súboru, kde 13 % Rómov má neukončené základné vzdelanie, 50,4 % má ukončenú základnú školu a 26,8 % respondentiek má učňovské školy bez maturity, je podľa nás problematické nájsť si vôbec prácu. Je nemožné, aby si našli prácu, ktorá by ich naplňovala bez ďalšieho vzdelanostného rastu.

5. Konflikt medzi rodovými záujmami a záujmami spoločnosti.

Je prirodzené, že rodina spolupracuje a vytvára si svoje intímne prostredie voči okolitej spoločnosti, zvlášť v dobe, kedy dochádza k posunom v spoločenských hodnotách a normách. Avšak aj prílišná závislosť na príbuzenských putách môže mať záporné dôsledky pre širšiu spoločnosť, na ktoré poukazuje aj Fukuyama (2006, s. 49). Hovorí o povýšení rodinných a príbuzenských pút nad všetky ostatné druhy spoločenských záväzkov a povinností, kedy vzniká morálka dvoch úrovní. Kultúra Rómov tiež podporuje „familiarizmus“ aj na základe ich dlhodobého prenasledovania v minulých storočiach. Olašskí Rómovia majú napríklad svoj vnútorný súd, tzv. kriss, ktorý je pre nich často dôležitejší ako súd majority. V rozhovore s nami sa istá sudkyňa z nitrianskeho okresného súdu vyjadrila, že kriss je pre olašských Rómov oveľa dôležitejší a klasickým civilným súdom často pohrdajú. Istým spôsobom to potvrdzuje aj Krištof (2006, s. 160), keď hovorí, že podvolenie sa rozsudku tohto vnútorného súdu býva často vynucované, ale „odsúdení“ sa nedomáhajú ochrany zo strany štátu.

Motivačné faktory páchania trestnej činnosti Rómov

Motivačné faktory páchania trestnej činnosti vychádzajú hlavne z psychologických faktorov. Šúryová (2001) hovorí o týchto motivačných faktoroch trestnej činnosti Rómov zo sociálne znevýhodneného prostredia:

1. zvýšená neschopnosť odložiť uspokojenie – Rómovia si často neplánujú trestnú činnosť, iba využívajú každú príležitosť, ktorá sa im naskytne;
2. vysoká potreba stimulácie – Rómovia vyhľadávajú dobrodružstvo;
3. potreba uznania.

U Rómov existuje vysoká potreba uznania vo vlastnej komunite, ktorá má za následok i trestnú činnosť v majoritnej časti spoločnosti.

Na záver tejto kapitoly chceme poznamenať, že keď hovoríme o kriminalite Rómov a o tom, že táto problematika je dôležitá hlavne z dôvodu vysokého podielu Rómov vo výkone trestu, ozývajú sa hlasy, že tento fakt môže byť skreslený. Ako píše Bakalár (2004, s. 94), je to hlavne z týchto dôvodov:

- väčšia obozretnosť majority, ak sa v blízkosti pohybuje Róm (antropologický znak);
- vyššia ochota svedčiť proti Rómom;
- väčšia naivita Rómov pri páchaní trestnej činnosti.
- Ako však ďalej Bakalár (2004, s. 95) píše, existujú aj faktory, vďaka ktorým môže byť kriminalita Rómov, naopak, podceňovaná:
- vysoká miera maloletých Rómov participujúcich na kriminalite (títo Rómovia sú beztrestní);
- krytie páchatelov trestnej činnosti rómskou komunitou;
- mnohé trestné činy Rómov sú bagatelizované (nemožnosť vrátenia škody z dôvodu ich ekonomickej situácie).

Záver

Monografia priniesla nielen teoretické východiská kriminality Rómov, ale pomocou kvalitatívnej analýzy názorov nami vybraných expertov a kvantitatívneho prieskumu medzi odsúdenými Rómami a Rómkami sa nám ich podarilo aj identifikovať a popísať.

V súvislosti s kriminalitou nositeľov tradičnej rómskej kultúry sme považovali za veľmi dôležité venovať sa tradičnej rómskej kultúre a kultúre chudoby aj preto, že sa často udáva, že tieto dve kultúry majú rovnaké niektoré črty. Vychádzali sme z konceptu Jakoubeka, ktorý hovorí, že tradičná rómska kultúra je typická pre Rómov v chudobných lokalitách. Tiež sme sa pokúsili identifikovať kriminologické teórie, ktoré by mohli vysvetľovať príčiny kriminality Rómov, hoci kriminalita nositeľov tradičnej rómskej kultúry sa vymyká tradičnému pohľadu na kriminalitu všeobecne. Napríklad sa ukázalo, že Rómovia viac páchajú trestnú činnosť kolektívne, spolu s ostatnými rodinnými príslušníkmi, kriminalita vyplýva aj zo silnej subetnickej diferenciácie (aj voči majorite, aj voči iným subetnickým rómskym skupinám).

Analýze sme podrobili aj znaky a faktory kriminality Rómov. Kriminogénne faktory sme popísali v rámci faktorov vyplývajúcich zo sociálneho postavenia Rómov, sociokultúrnych špecifik a motivačných faktorov páchania trestnej činnosti Rómov. Zamerali sme sa na hodnotové orientácie odsúdených Rómov a Rómkov, zvlášť na vzdelanie, ktoré je dôležité z hľadiska zvyšovania životnej úrovne. Identifikovali sme zlé sociálne prostredie v rodinách odsúdených, z ktorých plynú rôzne problémy, okrem iného aj nedodržiavanie noriem spoločnosti.

Mnohé sociálne javy, ktoré sú charakteristické pre rómsku minoritu na Slovensku a na ktoré zameriavame pozornosť aj v našej práci, môžeme interpretovať dvomi základnými schémami (Jakoubek, 2012):

1. Nazerať na enklávy týchto sociálnych javov ako na miesta, kde dožíva tradičná rómska kultúra, ktorá je však ovplyvnená radou vplyvov, externých jej samotnej.

2. Chápať obyvateľov týchto komunít ako nositeľov *kultúry chudoby*, t. j. vykladať tieto sociálne javy ako charakteristické rysy kultúry chudoby.

Táto monografia nemala za cieľ kritizovať, práve naopak – treba si uvedomiť, že keby sme boli aj my (majorita) vychovávaní v odlišných tradíciách alebo by sme žili v prostredí, akým je napríklad sociálne vylúčená lokalita, naše hodnoty, normy a vzory správania by boli iné, pravdepodobne veľmi podobné hodnotám, normám a vzorom správania typickým pre tradičnú rómsku kultúru (alebo kultúru chudoby). Naozaj je málokedy voľba hodnotového systému v moci jednotlivca (pričom v sociálne vylúčených lokalitách to platí viacnásobne).

Použitá literatúra

- Arendt, H.: *Between past and future*. New York: Viking Press, 1961.
- Bakalář, P.: *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004. ISBN 80-72220-180-8.
- Bakalář, P.: *Tabu v sociálních vědách*. Praha: Votobia, 2003. ISBN 80-7220-135-2.
- Balvín, J. a kol.: *Romové a pedagogika*. Ústí nad Labem: Hnutí R, 2000. ISBN 80-902461-3-3.
- Bán, J., Majchrák, J.: Neexistuje kriminalita etnickej skupiny. (Rozhovor s antropológom a pedagógom Prešovskej univerzity Alexandrom Mušinkom o kriminalite v rómskych komunitách a jej príčinách). 2009. In: <http://www.tyzden.sk/casopis/2009/33/neexistuje-kriminalita-etnickej-skupiny.htm>
- Barrata, A.: *Sociologie trestního práva*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1227-7.
- Barfield, T. (eds.): *The Dictionary of Anthropology*. Oxford: Blackwell, 1997.
- Boor, J., Mrázová, M., Švirloch, S.: *Vývoj a stav násilnej trestnej činnosti so zameraním na trestné činy vraždy a lúpeže. Násilná trestná činnosť, ochrana práv obetí*. Trenčianske Teplice, 1995. ISBN 80-8536-755-7.
- Brubaker, B.: *Etnická príslušnosť a nacionalizmus v Európe po studenej vojne*. [online]. [cit. 2014-06-12]. Dostupné na: <http://www.magazinos.sk/OS/Archiv/Narodne-prava-mensin/Narodne-prava-mensin/Etnicka-prislusnost-a-nacionalizmus-v-Europe-po-studenej-vojne>
- Buraj, J. a kol.: *Sociálna filozofia*. Bratislava: UK, 1998. ISBN 80-223-1284-3.
- Budil, I. T.: *Za obzor západu. Proměny antropologického myšlení od Isidora se Sevilly po Franze Boase*. Praha: Triton, 2001.
- Cangár, J.: *Ľudia z rodiny Rómov*. Nové Zámky: Crocus, 2003. ISBN 80-88992-42-7.
- Černíková, V.: Sociální deviace u jedinců s uloženým ochranným patřením. In: *O kriminalite mládeže*. Bratislava: Iuventa, 2000, s. 246 – 254. ISBN 80-88893-65-8.

- Čírtková, L.: Kriminální psychologie. Praha: Eurounion, 1998. ISBN 80-85858-70-3
- Čírtková, L.: Policejní psychologie. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-931-3.
- Davidová, E.: Cesty Romů (Romano drom 1945 – 1990). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1995. ISBN 80-7067-533-8.
- De Singly, F.: Sociologie současné rodiny. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1.
- Dianiška, G. a kol. Kriminológia. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-198-4.
- Durkheim, É.: Sociologie a filozofie. Sociologie a sociální vědy. Praha: Slon, 1998. ISBN 80-85850-57-5.
- Džambazovič, R., Jurásková, M.: Sociálne vylúčenie Rómov na Slovensku. In: Vašečka, M. (Ed.): Čačipen pal o Roma (Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku). Bratislava: IVO, 2002, s. 527 – 564. ISBN 80-889-35-415.
- Đuričková, M.: Edukácia rómskych žiakov. Prešov: Metodické centrum, 2000. ISBN 80-8045-211-3.
- Einstadher, W., Henry, S.: Criminological Theory. New York, HBC, 1995.
- Elliott, D. S.: Serious and Violent Offenders: Onset, Developments Course, and Termination. In: Criminology, vol. 32, no.1, February 1994.
- Faltin, M.: Delikvencia detí a mládeže. Bratislava: SPN, 1972.
- Felson, M., Clarke, R. V.: Příležitost dělá zloděje. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. ISBN 80-7338-016-1.
- Foucault, M.: Dozerať a trestať. Bratislava: Kalligram, 2004. ISBN 80-7149-663-4.
- Fukuyama, F.: Velký rozvrat (prirozenost a rekonstrukce společenského řádu). Praha: Academia, 2006. ISBN 80200-1438-1.
- Gogová, A., Krůčková, Š., Kurincová, V.: Sociológia výchovy. Nitra: VŠPg, 1995. ISBN 80-85183-04-8.
- Heretik, A.: Základy forenzej psychológie. Bratislava: SPN, 1994. ISBN 80-08-01870-4.
- Hirt, T.: *Etnicita, etnikum, etnické skupiny*. [online]. [cit. 2011-02-10]. Dostupné na: <http://www.varianty.cz/download/doc/texts/3.pdf>

- Hrčka, M.: Sociální deviace. Praha: Slon, 2001. ISBN 80-85850-68-0.
- Hroncová, J.: Sociológia výchovy. Banská Bystrica: UMB, 1996. ISBN 80-88825-37-7.
- Hornák, L.: Rodina ako determinujúci činiteľ školskej úspešnosti. In: Vzdelávanie Rómov dnes a zajtra. Nitra: UKF, 2001. s. 62 – 73. ISBN 80-8050-498-9.
- Hroncová, J., Šebian, M.: Výskum kriminality a delikvencie u rómskeho etnika s osobitným zreteľom na deti a mládež. In: Zborník vedecko-výskumných prác z riešenia štátnej objednávky – Zvyšovanie úrovne socializácie rómskej komunity prostredníctvom systémov vzdelávania sociálnych a misijných pracovníkov a asistentov učiteľa. Banská Bystrica: PF UMB, 2006, s. 79 – 95. ISBN 80-8083-231-5.
- Hubschmannová, M.: Několik poznámek k hodnotám Romů. (skica). In: Romové v České republice (1945 – 1998), Praha: Socioklub 1999, s. 16 – 66.
- Hubschmannová, M.: Stefan Vali a „malabárská řeč“ tří indických mladíků. In: Romano džaniben jevend, 2003, s. 93 – 106
- Jakoubek, M.: Multikulturalismus vs. Kultura (na příkladu tzv. Romů a „jejich“ kultury). In: Hirt, J., Jakoubek. (eds.): Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: antropologická perspektiva. Plzeň: Čeněk, 2005. s. 227 – 230.
- Jakoubek, M.: Přemýšlení (rethinking) „Romů“ aneb „Chudoba Romů“ má povahu Janusovy tváře. In: Romové v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8. s. 322 – 400.
- Jakoubek, M.: „Romská“ kriminalita – specifika, příčiny, souvislosti. In: Anthropologia integra, 3 (1), s. 39 – 52, 2012.
- Jakoubek, M.: Romové – konec nejednoho mýtu. Praha: Socioklub, 2004. ISBN 80-86140-21-0.
- James, M.: Race. Stanford Encyclopedia, 2008. Dostupné na: <http://plato.stanford.edu/entries/race/>
- Jandourek, J.: Sociologie zločinu. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0026-0.
- Jankův, J.: Definícia pojmu národnostná menšina v medzinárodnom práve. In: Človek a spoločnosť – internetový časopis pre pôvodné,

- teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied, č. 1/2000.
Dostupné na: www.saske.sk/cas/
- Jurásková, M.: Diskriminácia Rómov na trhu práce. (online 19. 11. 2004) Dostupné na: http://www.euractiv.sk/rovnost-sanci/analyza/diskriminacia-romov-na-trhu-prace_ek5ho
- Jurová, A.: Súčasná politika vo vzťahu k rómskej menšine po roku 1989. In: Národnostná politika na Slovensku po roku 1989, s. 142 Dostupné na: http://www.saske.sk/SVU/downloads/publikacie/Narodnostna_politika.pdf#page=24
- Kaiser, G.: Kriminologie. Praha: C. H. Beck, 1994. ISBN 80-7179-002-8.
- Kalkhoff, W.: Delinquency and Violence as Affect-Control: Reviving the Subcultural Approach in Criminology. In: Electronic Journal of Sociology, 2002.
- Kapr, J., Linhart, J., Fischerová, V., Vodáková, A.: Sociální deviace, sociologie nemoci a medicíny. Praha: Slon, 1994. ISBN 80-85850-03-6.
- Komenda, A.: Sociální deviace. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999. ISBN 80-244-0019-7.
- Kolektív autorov. Kriminológia – osobitná časť – II. diel. Bratislava: Akadémia PZ, 2001.
- Krausová, A.: K sociálno-ekonomickému postaveniu rómskeho obyvateľstva. In: Práca a sociálna politika, 1997, č. 3, s. 15.
- Krištof, R.: Způsoby obživy romských populací související s trestnou činností (známé na území České republiky a Slovenska). In: Hirt, J., Jakoubek. (eds.): Romové v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006. s. 156 – 164. ISBN 80-86898-76-8.
- Lewis, O.: Kultúra chudoby. In: Hirt, J., Jakoubek, M. (eds.): Romové v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006. s. 401 – 412. ISBN 80-86898-76-8.
- Lewis, O.: La vida. A puerto Rican Family in the Culture of Powerty – San Juan and New York. New York: Random House, 1966.
- Liba, J.: Škola v prevencii sociálno-patologických javov u žiakov zo sociálne znevýhodneného a výchovne menej podnetného prostredia. Dostupné na: http://www.ped.muni.cz/z21/2007/konference_2007/sbornik_2007/sb07_praxe_skoly/cze/liba_cz.pdf.2008

- Lock, J.: Two Treatises of Government. Cambridge: University Press, 1960.
- Lubelcová, G.: Kriminalita ako spoločenský fenomén: Úvod do sociologicky orientovanej kriminológie. Bratislava: Veda, 2009. ISBN 978-80-224-1051-9.
- Lubelcová, G.: Kriminalita optikou súčasného sociologického diskurzu. In: Sociológia a spoločenská zmena. Bratislava: Stimul, 2000. ISBN 80-88982-23-5.
- Madliak, J.: Kriminológia. Košice: ATOM computers, 1998. ISBN 80-88951-00-3.
- Magdolenová, K.: Rómovia robia viac ako si myslíme. 2007. Dostupné na: www.sme.sk/c/3426089/Kristina-Magdolenova-Romovia-robia-viac-ako-si-myslme.html
- Mareš, P.: Hodnota dítěte – Česká republika na přelomu tisíciletí. In: Zborník vedeckých prác z 9. slovenskej demografickej konferencie Rodina. Bratislava: SŠDS, 2003. ISBN 80-88946-28-X.
- Mareš, P.: Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-61-3.
- Maříková, H., Petrúsek, M., Vodáková, A. (za kol.): Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-1641.
- Moore, K.: Frameworks for understanding the intergenerational transmission of poverty and well-being in developing countries. Birmingham: Chronic Poverty Research Centre, 2001. ISBN 1-904049-07-9. Dostupné na: http://www.chronicpoverty.org/uploads/publication_files/WP08_Moore.pdf
- Matoušek, O., Kroftová, A.: Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2.
- Matza, D.: Becoming Deviant. Englewood Cliffs. New Jersey: Prentice Hall, 1969.
- Mendel, R. A.: Méně slov a více pomoci (Účinné a neúčinné metody při snižování kriminality mládeže). Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2002. ISBN 80-7338-002-1.
- Merton, R. K.: Studie ze sociologické teorie. Praha: Slon, 2000. ISBN 80-85850-92-3.

- Michálek, A.: Teoretické východiská a empirické poznatky o vzťahu nezamestnanosti a kriminality a jeho špecifiká na Slovensku. In: Sociológia – Slovak Sociological Review, 2015, roč. 47, č. 2, s. 171 – 190. ISSN 0049-1225.
- Miller, W. B.: Lower Class Culture as a Generating Milieu of Gang Delinquency. In: Journal of Social Issues, 14, 1958. s. 5 – 19.
- Montoussé, M., Renouard, G.: Přehled sociologie. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-976-3.
- Moravec, Š.: Nástin problému sociálního vyloučení romských populací. In: Hirt, J., Jakoubek, M. (eds.): Romové v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8. s. 11 – 69.
- Možný, I.: Sociologie rodiny. 2.vyd. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-86429-05-9.
- Munková, G.: Sociální deviace. Praha, 2001. ISBN 80-246-02792.
- Murray, Ch.: Losing Ground. American Social Policy 1950 – 1980. New York: Basic Books, 1984.
- Nákonečný, M.: Psychologie osobnosti. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-212-3564-7.
- Novotný, J. (eds.): Konflikt světů a svět konfliktů. Praha: Nakladatelství P3K, 2007. ISBN 978-80-903587-6-8.
- Ondrejko, P.: Globalizácia a individualizácia mládeže. Bratislava: Veda, 2002. ISBN 80-224-0689-9.
- Ondrejko, P.: Kriminológia pre sociológov, sociálnych pracovníkov a sociálnych pedagógov. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2011. ISBN 978-80-558-0042-4.
- Ondrejko, P.: Negatívne stránky individualizácie mládeže. 2. vyd. Bratislava: PdF UK, 2000. ISBN 80-88868-60-2.
- Ondrejko, P.: Nová orientácia kriminológie a labeling approach. Bratislava: PdF UK, 1995.
- Ondrejko, P.: Socializácia mládeže ako východisková kategória sociológie výchovy a sociológie mládeže. Bratislava: SAV, 1997. ISBN 80-224-0476-4.
- Ondrejko, P. a kol.: Sociálna patológia. Bratislava: Veda, 2000. ISBN 80-224-0616-3.

- Ondrejko, P.: Základy sociológie mládeže. Nitra: FSVaZ Nitra, 2003. ISBN 80-8050-658-2.
- Petrova, D.: Roma: Between a myth and the future (social research). Dostupné na: [bwp.findarticles.com/search? style=leaderboard&ordinal=2&key=1844130166&dw-siteid=23&dw-ptid=2100&dw-ontid=17149&unit=2](http://bwp.findarticles.com/search?style=leaderboard&ordinal=2&key=1844130166&dw-siteid=23&dw-ptid=2100&dw-ontid=17149&unit=2).
- Podolák, O.: Geografické a demografické charakteristiky rómskeho obyvateľstva na Slovensku. 2000. Dostupné na: <https://www.sav.sk/journals/uploads/04031032Podolak.pdf>
- Prognostický scenár strednodobého vývoja kriminality v Slovenskej republike. Bratislava: Akadémia PZ, 1995.
- Procházková, E.: Axiologické vnímanie a posun hodnotovej orientácie rómskej minority. In: Slovenskí Rómovia optikou výskumu. Nitra: KRK PF VŠPg, 1995. s. 65 – 71. ISBN 80-8050-145-9.
- Richterová, L. a kol.: Psychopatologie. Praha: SPN, 1967. Martin: HONNER, 2001. ISBN BO-968399-2-6.
- Říčan, P.: S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha: Portál, 1998a. ISBN 80-7178-250-5.
- Říčan, P.: The lost identity of the Czech Roma. In: Uherek, Z. (ed.): Ethnic Studie and the Urbanized Space in Social Anthropological Reflections. Praha: Institute of Ethnology of the Academy of Sciences of the Czech Republic, 1998b.
- Rosinský, R.: Čavale Romale alebo motivácia rómskych žiakov k učniu. Nitra: UKF v Nitre, 2006. ISBN 80-8050-955-7.
- Sansfaçon, D., Welsh, B.: Prevencia kriminality. In: Medzinárodné centrum pre prevenciu kriminality. Bratislava: Rada vlády SR, 2002. ISBN 2-921916-05-3.
- Sak, P.: Sociální vývoj mládeže. Praha: SPN, 1985. SPN 4-02-16/1.
- Sejčová, E.: Kriminalita mladistvých a delikvencia maloletých. Bratislava: Album, 2002. ISBN 80-968667-2-9.
- Seeman, M.: On the meaning of alienation. In: American sociological review, roč. 24, 1959, s. 783 – 791.
- Selická, D.: Práca sociálneho pedagóga a terénneho sociálneho pracovníka v rómskych osadách. In: Prierez sociokultúrnymi vrstvami identity Rómov. Nitra: UKF, 2006. ISBN 80-8050-981-6.

- Scheinost, M.: Výskum ekonomickej kriminality. Praha: Institut pro kriminologii a socialní prevence, 2004. ISBN 80-7338-031-5.
- Skupnik, J.: Pohled z druhé strany potoka. Sociopsychologická dynamika marginalizovanosti. In: Romská marginalita. Prešov: Centrum antropologických výskumov, 2004. ISBN 80-968905-3-0.
- Smith, A. D.: Etnický základ národní identity. In: Hroch, M. (ed.): Pohledy na národ a nacionalismus. Praha: Slon, 2003.
- Somorová, L.: Národnostné menšiny, vážny ľudsko-právny problém. In: Človek a spoločnosť – internetový časopis pre pôvodné, teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied. č. 1/2000. Dostupné na: www.saske.sk/cas/
- Správa o stave rodiny v Slovenskej republike. Bratislava: Evyans, 2001. ISBN 80-968599-1-9.
- Stankowski, A.: Nápravné programy a kriminalita detí a mládeže. In: O kriminalite mládeže. Bratislava: Iuventa, 2000, s. 255 – 263. ISBN 80-88893-65-8.
- Stratégia prevencie kriminality v Slovenskej republike. (Aktualizácia na roky 2003 – 2006). Bratislava: Rada vlády SR, 2003. Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 286 z 23. apríla 2003.
- Šarvajcová, M.: Vzdelanie ako faktor medzigeneračnej reprodukcie chudoby. In: MMK 2013 Mezinárodní Masarykova konference pro doktorandy a mladé vědecké pracovníky (ročník IV.). Hradec Králové: Magnanimitas, 2013. s. 3254 – 3260. ISBN 978-80-87952-00-9.
- Šarvajcová, M.: Chudoba rodín a detí v slovenskej spoločnosti. In: I. Nitrianske sociologické kolokvium. Medzigeneračné vzťahy v rodine a kultúre. Nitra: UKF, 2014. s. 186 – 192. ISBN 978-80-558-0569-6.
- Ševečková, L.: Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy na období 2005 – 2008. 2005. Dostupné na: www.zkola.cz/zkedu/ZaSkolou/ProblemoveJevy/
- Šramová, B.: Domáce násilie páchané na deťoch a mládeži. Nitra: UKF, 2004. ISBN 80-8050-750-3.
- Šúryová, E.: Rómovia a kriminalita. In: Sociológia, roč. 33, 2001, č. 5. SAV Bratislava. ISSN 0049-1225.

- Štěchová, M., Večerka, K.: Faktory ovlivňující kriminalitu mladistvých Romů. In: Sborník Kriminalita – aktuální problém současnej spoločnosti. Bratislava: Inštitút FMV, 1991. s. 114 – 123. ISBN 80– 526483-2-4.
- Štrbová, M., Selická, D., Šarvajcová, M.: Rodinné a medzigeneračné väzby v súčasnej rómskej rodine. Katowice: Studio Noa, 2014. ISBN 978-83-60071-72-4.
- Sutherland, E.: White-Collar Criminality. In: American Sociological review, 1 (5), 1940. Dostupné na: <http://www.asanet.org/images/asa/docs/pdf/1939%20Presidential%20Address%20%28Edwin%20Sutherland%29.pdf>
- Sykes, G. M., Cullen, F. T.: Criminology. New York: HBJ, 1992.
- Thurzová, M., Galbavý, L., Vondráková, E.: Úvod do práva. Nitra: UKF Nitra, 2004. ISBN 80-8050-758-9.
- Tomášek, J.: Úvod do kriminológie – Jak studovat zločin, Praha: GRADA, 2011. ISBN 978-80-247-2982-4.
- Uherek, Z., Novák, K.: Kultúra a identita Rómov. In: Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: IVO, 2002, s. 93 – 113. ISBN 80-88935-41-5.
- Uhl, P.: Právo a jeho účinky v sociálne vyloučených lokalitách s príhľadnutím k problematike diskriminácie a ochrany pred ní. In: Hirt, J., Jakoubek, M. (eds.): Romové v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006. s. 70 – 90. ISBN 80-86898-76-8.
- Uhrín, S.: Právna výchova ako výskumný socializačný faktor výchovy rómskeho etnika. In: Slovenskí Rómovia optikou výskumu. Nitra: KRK PF VŠPg, 1995. s. 36 – 45. ISBN 80-8050-145-9.
- UNDP: Únik z pasce závislosti o ekonomickej a sociálnej situácii Rómov v piatich transformujúcich sa krajinách strednej a východnej Európy. Regionálna správa o ľudskom rozvoji. Bratislava: UNDP, 2003.
- Vajda, J.: Etika. Nitra: Enigma, 1995. ISBN 80-85471-23-X.
- Vaňo, B.: Demografická charakteristika rómskej populácie v SR. Bratislava: Inštitút informatika a štatistiky, 2001. 22-2001-A/5.
- Vaňo, B., Haviarová, E.: Demografické trendy rómskej populácie. In: Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: IVO, 2002. ISBN 80-88935-41-5.

- Vašečka, M.: Čačipen pal o Roma – Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: IVO, 2002. ISBN 8088935415.
- Velehradský, A.: Hodnocení a hodnoty v činnosti člověka. Praha: Svoboda, 1978. ISBN 25-129-78.
- Weber, M.: Základné sociologické pojmy. Bratislava: Sofa, 1999. ISBN 80-85752-44-1.
- Základné údaje zo sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011. Obyvateľstvo podľa národnosti. Bratislava: ŠÚ SR, 2012. ISBN 978-80-8121-206-2.
- Zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní
- Zapletal, J. a kol.: Kriminologie – Díl. I. Obecná část. Praha: PA ČR, 2000.
- Žilínek, M.: Ětos a utváranie mravnej identity osobnosti. Bratislava: IRIS, 1997. ISBN 80-88778-60-3.
- Zozulaková, V.: Sociálna erózia a medzigeneračná solidarita. In: Prawo-sławie jako czynnik odnowy tradycyjnych wartości hrześcijańskich w unii europejskiej. Gorlice: Elpis – diejecezjalny ośrodek kultury prawosławnej, 2012. ISBN 978-83-63055-11-0

Elektronické zdroje

- <http://data.gov.sk/dataset/statistika-kriminality-03-2013/resource/0f069fae-7835-4155-8510-53121e793cef>
- www.foruminst.sk/publ/neksz/2003_sk_6.pdf (online 10. 7. 2009)
- www.hewett.norfolk.sch.uk/curric/soc/crime/sykes_ma.htm (online 3. 7. 2008)
- www.hewett.norfolk.sch.uk/curric/soc/crime/subcultu.htm (online 3. 7. 2008)
- www.hewett.norfolk.sch.uk/curric/soc/crime/labeling.htm (online 3. 7. 2008)
- www.romovia.vlada.gov.sk/data/att/3417_subor.rtf (online 10. 7. 2009)
- [www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/62BE61D6C707A040C1256FD600362019/\\$FILE/Zdroj.html](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/62BE61D6C707A040C1256FD600362019/$FILE/Zdroj.html) (online 23. 4. 2008)
- <http://www.vyvlastnenie.sk/predpisy/ustava-slovenskej-republiky/>
- www.vyvlastnenie.sk/predpisy/trestny-zakon/ (online 9. 8. 2008)
- <http://www.who.sk/wp-content/uploads/2015/08/Nasilie-na-detoch-so-zdravotnym-postihnutim.pdf>

Kriminalita a Rómovia

Monika Štrbová

Vydala: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Jazyková korektúra: Mgr. Veronika Kalinová

Technický redaktor: PhDr. Ľuboslav Horvát

Formát: A5

Rozsah: 84 strán

Náklad: 150 ks

Tlač: EQUILIBRIA s. r. o., Košice

ISBN 978-80-558-0994-6